

*Cumhuriyet Halk Partisi'nde İdeolojik Tartışmalar, İktidar Mücadelesi ve Yol Ayrımı: 4. Olağanüstü Kurultay (1967) **

Kerem HOCAOĞLU

Dr., Giresun

E-Mail: keremhocaoglu@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5430-8551

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25.11.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 27.04.2025

ÖZ

HOCAOĞLU, Kerem, **Cumhuriyet Halk Partisi'nde İdeolojik Tartışmalar, İktidar Mücadelesi ve Yol Ayrımı: 4. Olağanüstü Kurultay (1967)**, CTAD, Yıl 21, Sayı 42 (Bahar 2025), s. 491-526.

10 Ekim 1965 milletvekili seçimleri öncesi Ortanın Solu söylemiyle birlikte hem parti içinde hem de kamuoyunda başlayan tartışmalar seçim sonrası 'artçı' sarsıntıları devam etti. CHP bünyesindeki 'kimlik bunalımı' parti içinde kliklerin tekrar filizlenmesine yol açtığı gibi bu süreçte iktidar mücadelesi de kişilerden ziyade 'ideoloji' üzerinden şekillendi. Bülent Ecevit ve arkadaşlarının temsil ettiği fikir Ortanın Solu grubuyla temsil edilirken, Feyzioğlu ve çevresi ise Göbekçiler/ Gelenekçiler şeklinde tanımlanmıştır. Bu iki grup arasındaki mücadele 18. Kurultay'a (18 Ekim 1966) taşınırken

* Bu makale, künyesi verilen doktora teziyle bağlantılı olarak üretilmiştir: Kerem Hocaoglu, *Cumhuriyet Halk Partisi'nde Politik Dönüşüm (1950-1969)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2025.

parti içi iktidar mücadelesinin ilk raundunu ‘Ortanın Solu’ grubu kazandı. Kurultayda Ecevit’in Genel Sekreter seçilmesi kırılma noktasıydı çünkü onun inşa etmeye başladığı fikir ile parti içi muhalefetin öne sürdüğü ‘Muhafazakâr’ Kemalizm söylemi çatışacaktı. 18. Kurultay’ın arkasından ortaya çıkan tablo da hizip çatışmaların gittikçe derinleştiğini gösterdi. Bu çalışmada 4. Olağanüstü Kurultay’daki tartışmalara sadece CHP çevresinin gözüyle bakılmadı, sosyalist ve sağ siyasetin (merkez sağ- uç sağ) dinamikleri de göz önünde bulunduruldu. Çift kutuplu siyaset düzeninde CHP’nin konumlandığı yeri çözümleyebilmek için dönem basınındaki söylemler çalışmamızda kritik edildi. Parti içi iktidar mücadelesine sağ ve sol siyasete yakın basın nasıl baktı? Kliklerin rekabetinde ön plana çıkan argümanlar/söylemler nelerdi? “Ortanın Solu ve Gelenekçilerin ‘Kemalizm’ algısı neydi?” gibi sorulara cevap arandı.

Anahtar Kelimeler: Klikler, Kurultay, Kimlik Bunalımı, Kemalizm, CHP tarihi.

ABSTRACT

HOCAOĞLU, Kerem, **Ideological Discussions, Power Struggle and Crossroads in the Republican People's Party: 4th Extraordinary Congress (1967)**, CTAD, Year 21, Issue 42 (Spring 2025), pp. 491-526.

The discourse of the 'Left of Center', introduced ahead of the parliamentary elections on October 10, 1965, sparked debates both within the party and among the public, and the repercussions of these discussions continued even after the elections. The "identity crisis" within the Republican People's Party (CHP) not only led to the reemergence of factions within the party but also shifted the power struggle from being centered around individuals to being shaped by ideological differences. The ideas represented by Bülent Ecevit and his supporters came to be associated with the "Left of Center" group, while Feyzioğlu and his circle were labeled as the "Centrists/Traditionalists." The conflict between these two groups extended to the party's 18th Congress (October 18, 1966), where the "Left of Center" faction won the first round of the internal power struggle. The election of Ecevit as the party's General Secretary at the congress marked a turning point, as his emerging vision clashed with the "Conservative" Kemalism narrative promoted by the internal opposition. The aftermath of the 18th Congress revealed a deepening of factional conflicts within the party. This study does not solely examine the debates surrounding the 4th Extraordinary Congress through the lens of the CHP; it also considers the dynamics of socialist and right-wing politics (including both the center-right and far-right). To analyze the position of the CHP within the bipolar political landscape, we critically examined the discourse in the press of the period.

Questions such as "How did the press close to the right and left view the internal power struggle within the CHP?", "What were the key arguments and narratives that emerged from the factional competition?", and "What were the 'Kemalism' perceptions of the 'Left of Center' and the Traditionalists?" were explored.

Keywords: Fractions, Congress, Identity Crisis, Kemalism, history of CHP.

Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Meksika'da Kurumsal Devrim Partisi (PRI) ile Hindistan'daki Kongre gibi varlığını devam ettiren köklü partilerden birisidir. CHP Türk siyasetinde yalnızca bir partinin ötesinde, çok partili yaşama geçişte ve sonrasında yaşanan mücadelelerin merkezinde yer almıştır. 1950 seçimleriyle birlikte muhalefet konumuna düşen parti, özellikle 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ardından CHP, parti içi dengeler, klikler arası mücadele ve politik söylem açısından önemli kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaların başında, parti içinde ortaya çıkan hizipleşmeler gelmektedir. 1960'lı yıllarda belirginleşen bu hizipleşme süreci, CHP'nin ideolojik yönelimi ve kurumsal yapısı üzerinde kalıcı etkiler bırakmış, partinin Ortanın Solu söylemine yönelişini ve parti içi güç dengelerini doğrudan şekillendirmiştir. CHP kamuoyunda sıkça "Kurultaylar Partisi" ve "hiziplerin mücadelesine sahne olan bir parti" olarak anılmıştır.¹ Parti içindeki hizipleşme olgusu Erken Cumhuriyet dönemine uzansa da, özellikle 1965 seçimleri sonrasında bu süreç ivme kazanmıştır. İsmet İnönü'nün Abdi İpekçi ile yaptığı röportajda CHP'yi Ortanın Solu'nda konumlandırması, merkez sağ siyasetin yanı sıra antikomünist çevrelerin de tepkisine yol açmıştır. Komünizmle Mücadele Dernekleri (KMD) gibi Soğuk Savaş'ın ideolojik kutuplaşmasını yansıtan yapılar, CHP ile Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) aynı siyasi çevrenin aktörü olarak görmüştür. Bu çalışmada, çift kutuplu siyaset anlayışının parti içi ayrışmalara sirayet etmesine ve klikleşme sürecine zemin hazırlayıp hazırlamadığı masaya yatırılacaktır. Nitekim 1966 yılında yapılan 18. Kurultay'da Bülent Ecevit'in genel sekreter seçilmesi, partide hizipler arasındaki mücadeleyi keskinleştirmiş ve 4. Olağanüstü Kurultay'a (28 Nisan 1967) giden süreci, CHP içindeki güç mücadelesinin en belirgin yansıması haline getirmiştir. Bu süreçte, Bülent Ecevit'in öncülüğündeki 'Ortanın Solu' anlayışı, Turhan Feyzioğlu çevresinde toplanan 8'ler ile Kasım Gülek ve Tahsin Banguoğlu gibi isimlerin temsil ettiği 'Gelenekçiler' çizgisiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu doğrultuda Kurultay sürecinde bu grupların söylemleri mercek altına alınacak, güç mücadelesinin merkezinde yer alan Ortanın Solu hareketinin CHP'nin ideolojik

¹ Ekin Kadir Selçuk, "CHP: Geçmişten Geleceğe", *Kuruculuğundan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı*, Der. Ekin Kadir SELÇUK, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, s.9.

serüveninde bir kopuş mu yoksa süreklilik mi temsil ettiği sorusuna yanıt aranacaktır. Ortanın Solu ve Gelenekçiler arasındaki ayrımın temelinde, Kemalizm'in taşıdığı anlam yatmaktadır. Ayrıca bu makalede Atatürk'ün 'gerçek' temsilcisi oldukları iddiasıyla hareket eden kliklerin temel argümanlarına ışık tutulacaktır. Bu tartışmaların alevlendiği günlerde, dönemin siyasal dinamikleri de belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Almanya'nın (o dönem Batı Almanya) Ankara Büyükelçisi Rudolf Thierfelder'in 'Reislamizasyon' olarak nitelendirdiği süreçte, Nurcular Diyanet aracılığıyla merkez siyaset üzerinde etkili olmaktadır. Son olarak bu çerçevede gelişmeler karşısında, çift kutuplu nizamın belirlediği siyasi iklim içinde CHP'li elitlerin konumlanışı ve Ecevit'in Erken Cumhuriyet döneminden itibaren süregelen laiklik anlayışına getirdiği farklı yorumun, partideki iktidar mücadelesini nasıl şekillendirdiği ele alınacaktır. Buna paralel olarak, 12 Ekim 1969 seçimlerinde 'ilericilik-gericilik' söyleminin terk edilerek, 'bozuk düzen' metaforu ekseninde şekillenen 'inançlara özgürlük ve saygı' vurgusunun kökenlerinin 4. Olağanüstü Kurultay sürecine dayanıp dayanmadığı da incelenecektir.

Bu bağlamda çalışmamız 4. Olağanüstü Kurultay sürecinde CHP içindeki hizipleşmenin parti yönetimine, partinin ideolojik yönelimine ve siyasal rekabet dinamiklerine nasıl etki ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu söylemsel dönüşümün dönemin basınında ve siyasi elitlerinin demeçlerinde nasıl yankı bulduğu önem taşımaktadır. Dönemin sağ ve sol basını CHP'deki gelişmeleri yakından takip etmiş, farklı kesimlerin bu yeni yönelim hakkındaki değerlendirmeleri basın aracılığıyla görünürlük kazanmıştır.

Bu çalışmada 12 gazete ve dergi mercek altına alınmıştır.² Gazete ve dergi süreli yayınlarının yanı sıra parti kaynakları (raporlar, bildiriler) ele alınmıştır. 12 Eylül askerî darbesinin ardından siyasi partilerin arşivi SEKA'ya gönderildiği için büyük bir askerî evrak grubundan ise yoksun olduğumuzu hatırlatmak gerekir.³ Bunu aşmak adına hatıratları yorumlamak suretiyle CHP'deki güç mücadelesine ışık tutulacaktır.⁴

² *Akis, Bugün, Cumhuriyet, Durum, Dünya, Kim, Milliyet, Son Havadis, Tercüman, Ulus, Yön, Zafer* gibi süreli yayınlar göz önünde bulunduruldu. Ulusal basında Kurultay sürecinde politik kadroların tartışmalarını ve bu basın yayın organlarında yazarların klikler karşısında konumlanışları kritik edildi. Merkez basından CHP çevresine yakın *Cumhuriyet, Milliyet, Akis* ve *Kim* dergilerinin yanı sıra merkez sağ siyasete yakınlığıyla bilinen *Tercüman, Son Havadis, Zafer* ve *Dünya* gibi yayın organlarındaki tartışmalar ele alındı. Mehmet Şevket Eyyi'nin başyazarlığını yaptığı *Bugün* gazetesinin söylemi de es geçilmedi. Bu zamana kadar yakın dönem siyasi tarih çalışmalarında *Bugün* gazetesi üzerinden 4. Olağanüstü Kurultay ve CHP'deki tartışmalar göz önünde bulundurulmamıştır.

³ CHP arşivinin SEKA'ya gönderilmesine tanık olan siyasetçilerinden biri olan İsmail Hakkı Birler hatıratında yaşadığı 'travmayı' unutmamıştır. Birler, iki kamyon dolusu belgeden pek azını

CHP'de Parti içi Krikler ve İdeolojik Ayrışma

Bir Fikirden Hareket Haline: Ortanın Solu'nun Parti İçindeki Etkisi

27 Mayıs 1960 sonrası Türkiye, yeni bir toplumsal ve siyasal iklime adım atarken, dönemin siyasetçilerine göre bu süreç, '2. Cumhuriyet'e geçiş' olarak nitelendirilmekteydi.⁵ 1961 Anayasası'nın 'dinamo' etkisi, işçi ve sendika haklarının genişletilmesi, siyasette çok sesliliğin sağlanması ve ideolojilerin salonlarla sınırlı kalmayıp halka inmesiyle özgürlükçü dönüşümlere kapı araladı. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi aydınların öncülüğünde kaleme alınan Yön bildirisi, sol siyasetin kabuğundan çıkmasını sağladı. Bu gelişmeler, CHP'de de ideolojik arayışları hızlandırdı. Ortanın Solu grubunun temelleri, 1962 yılında yapılan PM toplantısında İbrahim Öktem'in partinin ideolojik rotasını belirlemek amacıyla bir komisyon kurulması yönündeki önerisiyle atıldı. Bülent Ecevit, Turan Güneş gibi 'genç' siyasetçiler, Öktem'in teklifini sahiplenerek, CHP'nin işçiler ve köylüler başta olmak üzere geniş toplumsal kesimlere açılması gerektiğini savundular.⁶ Ancak, Ferit Melen gibi tek parti kültürünü devam ettirmek isteyen muhafazakâr elitler bu öneriye karşı çıkarak kabul edilmesini engelledi. Her ne kadar öneri kabul edilmese de bu görüş parti içindeki ideolojik ayrışmaları belirginleştirdi. Bu durumda tartışmalara sadece bir virgül konmuş oldu.⁷

kurtarabildiğini şöyle anlatmıştır: "12 Eylül'den beri kapalı olan CHP Genel Merkezi binasının önünde bir hareketlilik yaşandığını haber verdiler. Hemen oraya gittim. İhtilal nedeniyle teşkilata dağıtılamamış binlerce kitap ve broşür, birçoğuna tanıklık ettiğim toplantıların tutanaklarıyla binlerce evrak çuvallarla dışarıya taşınyordu. İki kamyon dolusu evraktan pek azını kurtarabildim;" bk. Şengül Kılıç Hristidis - Ersel Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar 1946- 1992*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2010, s.786.

⁴ Metin Toker, Ali Topuz, Orhan Birgit, İsmail Hakkı Birler'in hatıratları ve Nihat Erim'in günlükleri başvurulan eserler arasındadır. Parti çevresine yakın gazeteci ve siyasetçilerin tutmuş olduğu notlar, hatıralar kurultay sürecindeki gelişmelere ışık tutmuştur.

⁵ Ocak 1961'de Temsilciler Meclisi toplantılarında, CHP'li temsilciler Şahan Kitapçı, Kazım Orbay, Kasım Gülek ve İsmet Giritli'nin konuşmalarında '2. Cumhuriyet' ifadesi geçmiştir. Bu elitlere göre, 27 Mayıs'la birlikte Kemalizm yeniden muktedir olacak, ikincisi birincisi ihya edecekti. Burak Onaran çalışmasında Fransa'daki deneyim ile Türkiye'de 27 Mayıs sonrası kullanılan söylem arasındaki farklılığa dikkat çekmiştir. Ayrıntılı Bk. Burak Onaran, "27 Mayıs Dönemi Cumhuriyet Tartışmaları: Sürekli ve Sayılı Mı? Tek ve Ebedi Mi?", *Toplum ve Bilim*, 2023, s.163.

⁶ Kerem Hocaoglu, "1965'ten 1980'e Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu", *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı*, Ed. Ekin Kadir Selçuk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 115-116.

⁷ Nurettin Kalkan, "CHP'de Lider ve Siyaset Arayışı: Ortanın Solu ve Ecevit", *Kuruluş Yıllarından 12 Eylül'e Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasal Hayatı*, Ed. Öner Buçukçu, Bibliyotek, Ankara, 2017, s.148.

Aynı dönemde 13 Şubat 1961’de 12 sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), toplumda yankı uyandırdı. Mehmet Ali Aybar’ın genel başkan olmasıyla birlikte Behice Boran, Sadun Aren gibi aydınların partiye katılması, gençlik üzerinde rüzgâr yarattı.⁸ İstanbul ve Ankara’daki kentli orta sınıf ile gençliğin TİP’e yöneldiğini gören İsmet İnönü, bu gelişmeyi dikkate alarak yeni bir hamle yapma gereği duydu. 1965 seçimleri yaklaşırken, sosyalist siyasetin güç kazanmasına paralel olarak antikomünist söylemler de ivme kazandı. Komünizmle Mücadele Dernekleri (KMD) gibi yapılar, bu dalgayı besleyerek merkez siyaset üzerinde basınç yarattı.⁹ Sosyalist siyaset ile antikomünist refleks arasındaki gerilimde CHP’yi merkezin solunda konumlandıran İnönü, Abdi İpekçi’ye verdiği söyleşide partinin ideolojik yönelimini açıkladı. Böylece, seçimlere kadar siyasetin merkezinde kalan CHP’yi ‘bir parmak’ daha sola çekti.¹⁰ Bu tutum, eleştirileri de beraberinde getirdi. Merkez sağın en güçlü temsilcisi olan Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, seçim sürecinde Ortanın Solu’nu sosyalizmle ilişkilendirerek siyasetin tansiyonunun yükseltti. Demirel’e göre Ortanın Solu, sosyalist siyasete fazlasıyla yakındı. “Ortanın Solu Moskova’nın Yoludur” sloganıyla CHP’yi komünizmle özdeşleştirmeye çalışan AP, buna karşılık yeni bir söylem geliştirdi: “Ortanın Sağındayız, Allah’ın Yolundayız.”¹¹ Bu söylem, CHP’nin yeni politik hattını itibarsızlaştırmaya

⁸ 27 Mayıs 1960 öncesi üniversite gençliği, DP’nin ‘otoriter’ siyasetinden ötürü CHP’yi desteklemekteydi. TİP’in kurulmasının ardından ise CHP’nin öğrenciler üzerindeki etkisi kaybetmeye başladı. 1965’e gelindiğinde ise TİP Fikir Kulüpleri Federasyonu yoluyla öğrenciler üzerinde daha çok tesirli hale gelmiştir; bk. Ömer Turan, “The ‘68 Movements around the World and in Turkey: One Movement or Many?”, *Turkish Historical Review*, Sayı 12, 2021, s.140. TİP ve FFK arasındaki bağlar için Bk. Levent Odabaşı, “ Fikir Kulüplerinden Devrimci Gençliğe”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 341-358.; Kutlu Kayıran, “Bir Latin Amerikalı Diplomatın Gözünden 12 Mart Muhtırası’na Giden Yol: Arjantinli Büyükelçi Jacinto Santamaria’nın Türkiye Raporları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi - CTAD*, Sayı 37, Bahar 2023, s.165-198.

⁹ Ali Açıkgöz & Carlo Sanna, “ Between the two poles: the anti- communist centre left discourse in the Republican People’s Party in the Cold War period”, *Toward a Cultural History of the Cold War (Ideological Dynamics, Cultural Production, Media)*, Ed. Fulvio Bertuccelli, Sapienza Press,2024, s.57. Ersin Kalaycıoğlu Soğuk Savaş döneminde komünizmle mücadele eden Mustafa Kemal fikriyatının ortaya çıkarıldığını belirtmektedir. Atatürk’e mal edilen “ Komünizm her yerde görüldüğü ezilmelidir sloganı Komünizmle Mücadele Derneği tarafından yaygın olarak posterler şeklinde sergilemiştir. Bk. Ersin Kalaycıoğlu, “ Kemalizm ve Post Kemalizm Ayrışmasında Türkiye’de Siyaset Bilimi”, *Post- Post- Post Kemalizm Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, Der. İlker Aytürk & Berk Esen, İletişim, İstanbul, 2022, s.69.

¹⁰ “Kalkınma muhafazakâr tedbirle gelişemez”, *Milliyet*, 29 Temmuz 1965.

¹¹ Mauro Reinkowski, *Atatürk’ten Bugüne Türkiye Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2024, s.144.

yönelik bir hamleydi. Artan eleştiriler karşısında CHP'li elitler, yeni politikalarını kamuoyuna anlatma gereğini hissetti.

Nihat Erim *Ulus* gazetesinde Ortanın Solu söylemini ele alan bir makale kaleme aldı. Bunu temel alarak, partinin yeni yürüncesini Roosevelt'in New Deal politikasıyla ilişkilendirerek temellendirmeye çalıştı.¹² Sosyal adalet vurgusu taşıyan bu makale, Ortanın Solu söyleminin içeriğine dair sağlam bir temel sunmaktan uzaktı. İnönü'nün 'akıl' adamı olarak görülen Erim'in yorumu, ne CHP içinde ne de kamuoyunda beklenen etkiyi yarattı. Parti yönetiminin yeni politik çizgiye ideolojik derinlik kazandırıp-kazandıramaması, seçim dengelerini değiştirdi. AP, Ortanın Solu söylemine karşı sert bir kampanya yürütürken, toplumun geniş kesimlerinden destek sağladı. Seçim sonuçları parti açısından önemli bir dönüm noktası oldu.¹³ Seçimlerde CHP'nin oy oranının %30'un altında kalması parti içindeki ayrışmaların önünü açtı. İnönü'nün genel başkanlık görevinden ayrılabilmesine dair söylentiler yayılırken, İnönü görevde kalma kararı aldı.¹⁴ Buna karşın, İnönü'nün kalması parti içindeki gerilimi dindirmede. Doğrudan bir lider sorunu yaşanmasa da, klik mücadelesinin temelleri atılmıştı. Bu gruplaşmalar içinde Ortanın Solu'nu savunan kanat, partinin ideolojik rotasını belirlemede daha etkili hale geldi. 1965 yılının Aralık ayının ilk haftasında, Ecevit ve arkadaşları parti içinde daha fazla söz sahibi olmak için harekete geçti. İlk toplantılarını Bahçelievler'de Sivas Milletvekili Nasuh Nazif Aslan'ın evinde

¹² 1929'daki Büyük Buhran'ın ardından Amerika ekonomisi büyük bir sarsıntı geçirdi. ABD Başkanı Franklin Roosevelt ekonomik krizi çözebilmek amacıyla Keynesyen politikaları yürürlüğe koydu. Bu politikalar, istihdam yaratmaya ve sosyal adaleti sağlamayı hedefliyordu. Erim de yeni politikalarının merkezine sosyal adaleti yerleştirdiği için, 1929 sonrası ABD'deki uygulanan politikalara referans vermiştir. Erim'in sosyal adalete vurgu yapmasındaki bir diğer önemli etken ise CHP'nin sosyalizmle özdeşleşmesinin önüne set çekmekti. Nihat Erim, "Ortanın Solu", *Ulus*, 17 Temmuz 1965, s.1.

¹³ Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol- Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.67.

¹⁴ 10 Ekim 1965 seçimlerinin ardından, Akis dergisinde yer alan yorumların etkisiyle İnönü'nün siyasetten çekilebileceğine dair haberler yayımlandı. Metin Toker'e göre İsmet Paşa'nın karşıtları İsmet Paşa'sız CHP yaratmak istemekteydi. İnönü'nün CHP genel başkanlığında bulunması onların planını geçersiz kılıyordu. Toker'in İnönü karşıtlarından kastı merkez sağ siyasetin elitleriydi. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, ss.1343-1344. İnönü'nün günlüğüne yansıyanlar göz önüne alındığında, çekilme meselesi dönemin önemli gündem başlıklarından biri olduğu görülmektedir. Nihat Erim ile birebir yaptığı görüşmenin ardından ise istifa düşüncesinden vazgeçmiştir. İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.710.

gerçekleştirdiler.¹⁵ Bu toplantılar silsile şeklinde devam ederken grubun temel hedefi Ortanın Solu söylemini parti içinde daha etkin bir hale getirmektir.

1965 seçimlerinden 1966 Ekim'ine kadar süren tartışmalar, CHP'nin rotasını giderek Ortanın Solu çizgisine yaklaştırdı.¹⁶ Bu süreç, parti içindeki güç dengelerini de etkilemeye başladı. Özellikle 18 Ekim 1966'da toplanan 18. Kurultay'da Ortanın Solu hareketinin parti içindeki etkisini pekiştirdi. Ecevit'in genel sekreterliğe seçilmesiyle birlikte bu kanat güç kazansa da parti içindeki ayrışmayı keskinleştirdi. Nitekim Feyzioğlu ve arkadaşları, CHP'nin giderek sosyalizme evrildiğini düşünerek bu dönüşüme karşı çıktı. Onlara göre, Ecevit'in genel sekreterliğe yükselmesi, ideolojik yönelimin en büyük kanıtıydı. Bu durum, Ortanın Solu'nun CHP içindeki konumunu güçlendirirken partinin ideolojik dönüşüm sürecini de hızlandırdı. Ecevit'i sosyalist bir çizgide konumlandıran 8'ler ile Ortanın Solu grubu arasındaki rekabet, 1967'ye gelindiğinde daha sert bir mücadeleye dönüştü.

İnönü'nün Gölgesinde Ecevit'in İzinde: CHP'de Dönüşümün Hikâyesi

Parti içi muhalefetin lideri Feyzioğlu ve arkadaşları, 18. Kurultay öncesinde partinin yeni politika hattına sert bir muhalefet yürüttü. Bu eleştiriler karşısında, Ecevit Ortanın Solu'nu daha güçlü bir zemine oturtmak amacıyla, '*Ortanın Solu*' adında bir kitapçık yayımlayarak kamuoyunun karşısına çıktı. Bu risalede, hareketin sacayaklarını daha sağlam bir temele oturtmaya çalıştı. 1965 genel seçimleri öncesinde İnönü ve parti yönetiminin yetersiz kaldığını düşünen Ecevit kaleme aldığı bu eserinde aşırı solun ve aşırı sağın tehlikelerine dikkat çekti. Onun düşüncesine göre, 'Aşırı sağa ve sola' karşı set olabilecek en etkili 'bariyer' Ortanın Solu'ydu.¹⁷ Totaliter eğilimlere karşı çıkan Ecevit için demokrasi, temel bir kıstastır. KMD gibi uç sağın düşünsel parametrelerini

¹⁵ *Akis* dergisine göre Nasuh Nazif Aslan'ın evindeki toplantısına 11 siyasetçi katılmıştır. Dergi, Ecevit ve arkadaşlarını 'Reformist' şeklinde nitelendirmiştir; bk. "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 2 Temmuz 1966, s.7. Murat Öner hatıratında 12 siyasetçinin toplantıya katılım gösterdiğini belirtmiştir. Öner'in eserine göre bu isimler arasında Bülent Ecevit, Orhan Birgit, Şükrü Koç, Selahattin Hakkı Esatoğlu, M. Kemal Yılmaz, Hayrettin Uysal, Seyfi Sadi Pencap, Mahmut Bozdoğan, Kemal Palaoglu, Nazif Aslan, Mustafa Ok, Nermin Çiftçi, Turgut Altınkaya yer almaktadır. Öner, Ecevit'i bu 12 kişi arasında saymamakla birlikte, onun Bahçelievler'deki toplantıda bulunduğunu özellikle vurgulamıştır. 2 Aralık 1965'teki toplantılar, bir dizi görüşmeyle devam etti. Muammer Aksoy, Hüsnü Özkan ve İzzet Sedes de sonraki toplantılara katılanlar arasındaydı. Murat Öner 2 Aralık 1965'ten sonraki toplantılarda hizip anlayışıyla hareket etmediklerini belirtir. Ona göre mensubu bulunduğu grup daha çok ideolojik zemine dayanmaktaydı; bk. Murat Öner, *Yol Ayrımı*, Ankara, 1976, s.39.

¹⁶ Emre, *age*, s.89.

¹⁷ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Tekin, İstanbul, 1976, s.29.

taşıyan yapılara karşı mesafesini korurken, antikomünist hassasiyetini elden bırakmadı.¹⁸ Bu tutumunu açıklarken Türkiye'nin dört yönlü basınç altında olduğunu öne sürdü. Dünya siyasetinin Soğuk Savaş paradigmasıyla şekillendiği bu dönemde, Türkiye'nin Batı bloğundaki konumunu gözeterek tercihini Kıta Avrupa'sından yana yaptı. Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizm anlayışı ile Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin politik hattını birbirinden ayrı olarak değerlendirdi.¹⁹

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Sosyal Demokrasi Derneği'nin düzenlediği konferansta konuşan Ecevit, Ortanın Solu'nun tanımına ve sınırlarına açıklık getirdi. Sosyalizmle ayrıştığı noktaları vurgularken, 27 Mayıs 1960 sonrası gelişmeler ile sosyal demokrasi arasında benzerlikler kurdu. Ecevit Ortanın Solu söyleminin kökenlerini 1961 Anayasası'nda buluyor ve sosyal devlet anlayışının bu temelde şekillendiğini dile getiriyordu. Ecevit'e

¹⁸ DP iktidarında Bülent Ecevit'in gazeteci olarak kaleme aldığı köşe yazılarında antikomünist söylem açıkça göze çarpmaktadır. Ulus, Halkçı ve Son Havadis gibi gazetelerde yayımlanan makaleleri dikkate alındığında, Batı Bloğu, özellikle de Amerika'nın misyonu doğrultusunda bir tutum benimsediği görülmektedir. Demir perde ülkeleri başta Sovyetler Birliği'nin benimsediği komünizme karşı mücadele edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıntılı Bk. Ferit Salim Sanlı, "Gazetecilik Yıllarında Bülent Ecevit ve Anti Komünizm (1950-1961)", *Gazî Akademik Bakış*, Cilt 15, Sayı 29, Kış 2021, s.131-154.

¹⁹ Ecevit *Ortanın Solu* eserinde Türkiye'nin dört yönlü basınç altında oluşunu şöyle belirtmiştir; Kuzeyden gelen basınç (Sovyetler Birliği ve Rusya'yı izleyen bazı Doğu Avrupa ülkelerinde oluşan aşırı sol akımların basıncı SSCB- Varşova Paktı); Güneyden gelen basınç (Bazı Arap ülkelerinde özellikle Suriye ve Mısır'daki oluşan sol akımlar Suriye'de Baas Partisi ve Mısır'da Cemal Abdünnasır'ın temsil ettiği siyaset); Batıdan gelen basınç (Batı Avrupa'daki sosyal demokrat hareket Almanya SDP, İngiltere İşçi Partisi, İsveç İşçi Partisi); Uzakdoğu'dan gelen basınç (Çin Komünist Partisi). Ecevit Türkiye'deki gelişmelerle sosyal demokrat düşünce arasında bağ kurmuştur; bk. Ecevit, *age.*, ss.35-36. 1959'da Bad Godesberg programıyla birlikte başta Almanya'daki SPD'deki demokratik sosyalist partiler sınıf eksenli politikayı terk etmişti. Orhan Birgit ise Ecevit'in sosyal demokrat partilere bakış açısına dair farklı bir değerlendirmede bulunmuştur. Ecevit'in Kıta Avrupa'sı ile Kuzey Avrupa'daki sosyal demokrat partileri ayrı değerlendirdiğini ve bu sebeple Kuzey Avrupa'daki partilere daha yakın durduğunu belirtir. Ona göre, Ecevit'i Kuzey Avrupa'daki sol siyasete yakın duymasındaki temel faktör ise kapitalizmle 'örtülü' biçimde mücadele edilmesiydi. Orhan Birgit ile Söyleşi- 29 Kasım 2017 İstanbul. Bk. Kerem Hocaoglu, *1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 229. Bülent Ecevit Genel Başkan olmasının ardından Kuzeydeki sosyal demokrat partilerle ilişkilere önem verdi. 1975 ve 1977 yıllarında yaptığı geziler sonucunda demokratik sol/sosyal demokrat partileri yakından gözlemledi. İsveç Sosyal Demokrat Partisi lideri Olof Palme, Danimarka Sosyal Demokrat Partisi lideri Anker Jorgensen ile Ecevit arasında politik bağlamda ilişkiler kuruldu. 5 Haziran 1977 seçimlerinde CHP'nin birinci partinin olmasının da etkisiyle Jorgensen Ecevit'i Sosyal Demokrat Parti'nin kongresine davet etti. Ayrıntılı bk. "CHP TBMM Grup Toplantısı Açıklaması", *CHP TBMM Grupları Haber Bülteni*, 29 Eylül 1977, ss.1-3.

göre, CHP'nin sosyal ve ekonomik gelişmelere yönelik yaklaşımı da bu yönde şekillendiğinden, Ortanın Solu anayasal bir hareket olarak görülmeliydi.²⁰

Ortanın Solu hareketinin lideri, 1960 sonrası oluşan yeni siyasal ve toplumsal iklime uygun bir siyaset anlayışı benimsediklerini savunuyordu. Bu ilkeye dayanarak, Koalisyon döneminde reform girişiminde bulunduklarını ancak ortakları tarafından engellendiklerini belirtti.²¹ Ecevit, yeni siyasal düzene uyum sağlayarak farklı bir politik hat inşa ettiklerini ileri sürerken, Erken Cumhuriyet döneminin mirasını reddetmedi. Kemalist düşüncüyü sahiplenmekle birlikte, reform anlayışını yeniden yorumlayarak sentezledi. Ortanın Solu çizgisinin tek parti dönemindeki 'reform' anlayışından farkını, 18. Kurultay'da şapka ve alfabe devrimleri üzerinden anlattı. Böylece, tek parti dönemine doğrudan olmasa da 'zimmi' bir eleştiri getirdi.²²

“ ... CHP, eskiden de devrimciydi. Şapka devrimini, alfabe devrimini yapmıştır. Bunları ortanın solu olmadan da yapabiliirdi. Ama bir parti toprak reformuna seçim bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye teşebbüs edince ortanın solundadır. Bu bakımdan, programa aykırı olmadan yeni bir hareketin ifadesidir. Ortanın solu, İnönü'nün dediği gibi, partinin sosyal idrak edişi demektir.”

Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik* adlı eserinde de benzer düşünceler dile getirdi. Sosyal ve kültürel devrimleri farklı boyutlarıyla ele alarak kültürel nitelikli reformları “üstyapı devrimleri”, kalkınma nitelikli reformları “altyapı devrimleri” olarak tanımladı. Şapka Devrimi gibi üstyapı devrimleri toplumsal dönüşüm açısından önemliydi; ancak halkın gündelik yaşamına doğrudan etki etmiyordu. Bu durum Ecevit'in Kastamonu'daki Şapka Devrimi konuşmasında da karşısına çıktı. Toplantıya katılan halkın büyük kısmının kasketli olması, kültürel reformların toplum üzerindeki etkisini sorgulamasına yol açtı. Kültürel reformlar elbette 'önemsiz' değildi; fakat artık ekonomik kalkınmayı önceleyen reformların sırası gelmişti. CHP'nin halkla bağının zayıflaması, Ecevit'i bu düşünceye yönelten en önemli faktörlerden biriydi. Ortanın Solu hareketinin temel hedeflerinden biri, partinin geleneksel seçmen stratejisini terk ederek halkçılık politikasını yeniden şekillendirmektir.

²⁰ “Bülent Ecevit: Marksistler Yanılmışlardır”, *Kim*, 1-7 Şubat 1967, ss.8-9.

²¹ Ecevit, *age*. s.18.

²² “CHP Kurultayı'nın Üçüncü Günü”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1966, s.7.

Bu hedef temelinde, Ortanın Solu grubunun tohumlarının atıldığı 1962 yılındaki Parti Meclisi toplantısında Güneş ve Ecevit'in temel parolası 'halka gitmek' oldu.²³ Partinin, geleneksel seçmen stratejisinden uzaklaşarak daha geniş halk kesimlerine hitap edebilmesi için imaj değişikliğine de ihtiyaç vardı. Bu nedenle Ecevit, CHP'nin 'soğuk yüzlü' ve 'bürokratik' devletçi algısından uzaklaşarak, halkçı çizgisine dönmesine gerektiğini öne sürüyordu.²⁴ DP'nin iktidara geliş sürecindeki olaylar, Ecevit ve Güneş gibi politikacıların zihninde önemli bir yer tutuyordu. Güneş'e göre çok partili sistemin ilk demlerinde geniş halk kitlelerinin CHP'ye mesafeli durmasında dönemin bürokrasisi ve memurlar belirleyici olmuştu. DP'lilerin "*Baldırı çıplaklar, Hasolar, Memolar*" şeklinde nitelendirilmesi 'kitlelerin isyanını tetiklemişti'.²⁵ Ecevit, geniş halk kesimlerinin desteğini yeniden kazanmak için Erken Cumhuriyet 'ten miras kalan halkçılık politikasının revize edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ortanın Solu kitabında, solidarizm (sınıfsız ve imtiyazsız toplum ülküsü) popülist bir romantizmle ele alınarak tarihselleştirilmiştir.²⁶ Türk toplumunda tarih boyunca sınıf ayrılığının olmadığını savunan Ecevit'in bu görüşleri, Kemal Tahir'in düşünceleriyle de örtüşüyordu.

Ecevit ve beyin takımı, solidarist düşünceyi Soğuk Savaş'ın koşullarına göre uyarlarken, Kemalizm'in önemli ilkelerinden biri olan laikliğe ilişkin de farklı bir yorum getirmeye başlamıştı. 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'nin yönetim kadrosu, Nurcuların siyaset üzerindeki etkisine yönelik bir söylem üretti. Parti, bu cemaatin Diyanet üzerinden merkez siyasete nüfuz ettiğine yönelik görüşünü öne sürüyor ve bu tutumundan geri adım atmıyordu. Bu kadro açısından Nurcuların devlet kadrolarında kök salmasına neden olan ve "Reislamizasyon"un önünü açan da

²³ 'Halka doğru' söyleminin tarihsel kökeni, Çarlık Rusya'sının son döneminde ortaya çıkan Narodnik hareketine dayanmaktadır. Bu hareketin belkemiğini oluşturan Rus aydınları 'halka inmeli, halka inmeli' şiarıyla hareket ederek köylülerin desteğini almayı amaçlamıştır. Narodnik hareketinin parolası, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali gibi Türkçü aydınlar üzerinde etkili olmuştur. Bk. Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 24, Kış 1984, s.69-81.

²⁴ Ecevit, *age.*, s.99.

²⁵ Ecevit, Güneş'in merkez- çevre tarih temelli okumasına benzer görüşler öne sürmüştür. Merkeze eşraf- bürokrasi ve aydınları konumlandırırken, geniş halk kitlelerini çevrenin aktörü olarak tanımlamıştır. Bk. H. Seçkin Çelik, "Türk Devrimi, Demokrasi ve Sol: Turan Güneş'in Siyasal Fikirleri Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye*, Yay. Haz. Orhan Çelik & Can Umut Çiner & Abdullah Peker, Ankara, 2021, s.274. Güneş'in makalesi için Bk. Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Haz. Hürşit Güneş, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, ss.37-42.

²⁶ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.576.

Demirel'di.²⁷ 1967'de parti içi iktidar mücadelesinin 'çalkantılı' günlerinde toplanan Küçük Kurultay'da İnönü, Nurcuların siyaset üzerindeki etkisine dair görüşlerini yineledi.²⁸

Öte yandan, genel sekreterin zihnindeki düşünce farklı bir yöneydi. 4. Olağanüstü Kurultay'a giden süreçte gerçekleştirdiği yurt gezilerinden biri olan İskenderun'da bir yurttaşla yaptığı sohbeti basın açıklamasına taşıdı. Bu açıklama, onun tek parti döneminden miras kalan laikliğe farklı bir açıdan baktığını ortaya koyuyordu:²⁹

“Biz buraya gelirken bir vatandaş ‘Ortanın solu, Muhammed’in yolu’ diye bağırdı. Bu sözler bir gerçeği ifade etmektedir. Bunları söylerken amacım, dini politikaya alet etmek değildir. Gerçekten Hz. Muhammed’in prensipleri

²⁷ *Türkiye’de Reislamizasyon* başlığını taşıyan raporda ise Siyasal İslam’ın yükselişle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Şubat 1969’da İstanbul’daki Kanlı Pazar eylemleri, Mayıs 1969’da İmran Öktem’in cenazesinin basılması, Temmuz 1969’da Kayseri olayları Türkiye’deki Reislamizasyonun sonucu olarak görmüştür. Menderes ve Demirel’in İslamcılığı desteklemediğini ama engellemediğini belirtmiştir. Bu sürecin siyasi öznesi konusunda net yorum yapmamıştır. Siyasal İslamcı siyasetin yeniden filizlendiği dönemi 1945-1950 sonrasındaki gelişmelerde başlatır. CHP kanadının aksine Alman Büyükelçi çok partili sürecin ilk günlerine gitmiştir. Büyükelçinin saptamalarını literatüre kazandıran Behlül Özkan’ın makalesi için bk. Behlül Özkan, “Türkiye’de reislamizasyon, Müslüman Kardeşler ve CIA”, *Yetkin Report İnternet Sitesi*, 10 Haziran 2020, <https://yetkinreport.com/2020/06/10/turkiyede-reislamizasyon-musulman-kardesler-ve-cia/> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2025)

²⁸ 4-5-6 Şubat 1967’de Ankara’da Toplanan CHP İller Toplantısı, Ankara, 1967, s.5. 5 Haziran 1966 Senato seçimleri sonrası basın açıklamasında İnönü, AP’nin Nurcuların desteği ile seçimi kazandığını ileri sürdü. Bunun yanı sıra devlet kademelerinde bu cemaatin varlığına işaret etti. Bk. “Hâkimiyet Milletindir”, *Ulus*, 8 Haziran 1966, ss. 1,7. Demirel ve Nurcular arasındaki münasebeti gündeme getirenler arasında merkez sağ siyasetin önde gelen elitlerinden biri olan Ferruh Bozbeyle de bulunmaktaydı. Bozbeyle AP liderinin Nurcular ve Süleymanlılarla iyi ilişkiler kurduğunu belirtir. Süleymanlıların kurucusu Süleyman Tunahan’ın damadı Kemal Kaçar AP milletvekiliydi. Bk. Ferruh Bozbeyle, *Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyle Kitabı*, Haz. İhsan Dağı & Fatih Uğur, Timaş, İstanbul, 2009, s.304. İnönü’nün Nurcuların Diyanet üzerinden siyaset kurumuna yönelik etkisiyle ilgili savını Yaşar Tunagür’e dayandırdı. Diyanet İşleri Başkanı görevine Demirel tarafından getirildi. Müslüman Kardeşlerin kurucu ismi Seyyid Kutub’un ‘Sosyal Adalet’ kitabı Hilal Yayınları tarafından yayımlanırken, kitabı tercümanlığını Yaşar Tunagür yaptı. Nur hareketiyle yakınlığıyla bilinen Tunagür’ü kitabı yayımlanmasına teşvik eden isim ise MİT Müsteşarı Fuat Doğuydu. Yeşil Kuşak Projesi bağlamında yükselen solun ‘panzehiri’ Siyasal İslam’da gören bir anlayış etkindi. Nur cemaatinin Diyanet üstündeki etkisini anlamak için Tunagür ile Fethullah Gülen arasındaki münasebet de bir örnek teşkil etmekteydi. Tunagür ile Gülen’in tanışıklığı Kestane Pazarındaki günlerine dayanmaktaydı ve Komünizmle Mücadele Derneği’nin üyesidirler; bk. Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Casuslar Kitabı*, Doğan, İstanbul, 2023, s.354. Behlül Özkan, “ Soğuk Savaş’ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam’ın Kutsal İttifakı”, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düzeni*, Der. Behlül Özkan & Tolga Gürakar, Tekin, İstanbul, 2021, s. 137.

²⁹ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1967, s.7.

arasında fukaraya yardım ve onu kalkındırmak vardır. Ortanın solu da aynı amacı gütmektedir.”

Ecevit'in ‘Ortanın Solu Muhammed'in Yolu’ söylemini ön plana çıkarması, CHP'nin geleneksel laiklik anlayışından farklı bir yorum geliştirdiğinin göstergesiydi.³⁰ Bu anlayış, 12 Ekim 1969 seçim bildirgesinde de kendini gösterdi. 12 Ekim 1969 seçimleri öncesinde hazırlanan *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Yetki İstiyoruz*³¹ isimli seçim bildirgesinde ‘din’ başlığına yer verilerek yeni bir söylemin temelleri atıldı. 1969’da ‘ilericilik-gericilik’ söyleminden kaçınılmasını savunan elitlerin politik hattındaki bu değişim, 4. Olağanüstü Kurultay öncesine dayanıyordu. Bu yaklaşım, CHP’nin yeni kitlelere açılma politikasının bir sonucu olarak şekillendi ve 4. Olağanüstü Kurultay öncesinde parti içi tartışmaların merkezine oturdu. Laiklik yorumunun sosyal ve ekonomik bir temele indirgenmesiyle birlikte, geniş toplumsal kesimlere ulaşılabilceğine inanılıyordu. ‘Halka doğru’ söylemi ile laiklik anlayışı birlikte yoğrularak, yeni bir siyasal hat inşa edilmek istendi. Bu yönde, Ecevit ve onunla birlikte hareket eden *Mülkiye Cuntası (Brain Trust)* CHP’nin kadro partisi kimliğinden kitle partisine dönüşüm sürecinin lokomotifleri oldu.³²

³⁰ Ecevit’in öncülüğünde ortaya konulan ‘inançlara saygılı laiklik’ görüşünün arka planında Turan Güneş’in rolü göz ardı edilmemelidir. Güneş’in kızı Ayşe Ayata, babasının laiklik ile ilgili görüşlerinin Ecevit üzerinde etkili olduğunu, Güneş’in biyografisini kaleme alan Cemal Fedayi’ye aktarmıştır; bk. Çelik, agm., s.271.

³¹ *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP’nin Düzen Değişikliği Programı*, Ankara, 1969.

³² Yunus Emre, “The Role of Academics in Turkey’s Politics: The Mülkiye Junta and Transformation of the Republican People’s Party”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Sayı 14(1), 31 Ocak 2014, s.109. 19. Kurultay’ın (18 Ekim 1968) ardından Ecevit’in parti içindeki konumunu güçlendirerek Danışma Kurulu’nda bir beyin takımı oluşturdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde sosyal demokrat ve liberal görüşleriyle bilinen bilim insanları kurulun çekirdeğini meydana getirmiştir. Kamuoyunda Mülkiye Cuntası şeklinde nitelendirilen ekipte Turan Güneş, Deniz Baykal, Ahmet Naki Yücekök, Haluk Ulman ve Besim Üstünel gibi sosyal bilimler alanında çalışmalarıyla bilinen akademisyenler CHP’nin sosyal, ekonomik, dış politikasını biçimlendirmiştir. Kurtul Altuğ yeni danışma kurulunu Ecevit’in Brain Trust’u (beyin takımı) ilan etti. Bk. Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişinde Son Perde*, Ümit Yay, Ankara, 2001, s. 105. Hurşit Güneş ile yapılan söyleşide ise, CHP’nin bu beyin takımında Sosyal Demokrat ideolojiye dayalı oluşunu, ‘Marksist’ olmadıkları vurgusunu söyle anlatmıştır; “ Mülkiye Cuntası denilen yapı heterojendi ama bu yapının içinde bulunanların hepsi solcuymuştu. Farklı sollar vardı orada. Ancak, hiçbirisi Marksist değildi. Hepsi sol sempatiyanıydı, hepsi demokrattı, hepsi sivildi. Bir Sosyal Demokrat parti Türkiye’de oluşmalı ve bu da CHP’de olmalıydı diyen Mülkiyeliler bu yapının içerisinde yer aldılar. Siyasete devam etmek isteyenler devam etti, istemeyenler akademisyenliğe devam etti. Deniz Baykal ise siyasete devam etmek istedi.” Hurşit Güneş ile Söyleşi, 6 Haziran 2017 İstanbul. Hocaoglu, agf, s.67.

CHP'nin İdeolojik Rotası: Ortanın Soluna Karşı Gelenekçiler

1965 seçimleri, CHP açısından yalnızca bir seçim yenilgisi değildi. Aynı zamanda partinin ideolojik rotasını belirleme sürecinde yeni tartışmaların fitilini ateşlemişti. İnönü'nün görevinden ayrılmasının gündeme geldiği günlerde Ortanın Solu politikası bir süre geri plana itildi. Parti yönetimi, kamuoyunda yeni sosyal ve ekonomik politikalarını tartışmaya açmaya çekimser davrandı. 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu seçimleri öncesinde, Ecevit'in radyo konuşması dışında Ortanın Solu söylemini dile getiren bir isim öne çıkmadı. Buna karşılık, İnönü seçim konuşmalarında ve basın açıklamalarında öncelikli olarak Nurculuk meselesine eğildi. Senato seçimlerinde CHP'nin istediği başarıyı elde edememesi parti içindeki muhalifleri harekete geçirdi. Bu sonuç, Ortanın Solu söylemine yönelik tepkinin büyümesine ve Genel Merkez'e yönelik eleştirilere yol açtı. Senato seçimlerinin ardından yapılan grup toplantılarında, Feyzioğlu'nun öncülüğündeki 8'ler Ortanın Solu sloganıyla partinin sosyalist çizgiye girdiğine yönelik eleştiriler yöneltmiştir. Coşkun Kırca ve Emin Paksüt gibi muhalefet kanadındaki isimler İnönü'nün benimsediği söylemin sosyalist siyasete kapı araladığı görüşündeydi.³³

Parti içerisinde itirazlara rağmen Genel Merkez bu yeni çizgiden geri adım atmadı. Ortanın Solu ifadesi sonuç bildirisinde yer aldı. Parti yönetiminin bu kararı, muhalefet kanadında daha büyük tepkiye yol açtı. Bu duruma karşı çıkan 8'ler, Ortanın Solu söylemine ilk ciddi itirazlarını alternatif bir önerge sunarak ortaya koydu. Önergenin altında Feyzioğlu ve arkadaşlarının imzası bulunuyordu.³⁴ Yeni politik çizgiye karşı bayrak açan bu grup, doğrudan Bülent Ecevit'i hedef aldı. Senato seçimlerinden sonra eleştiriler İnönü'den çok Ecevit'e yöneltilmeye başlandı.³⁵ Ortanın Solu söylemi etrafında gelişen bu itirazlar, parti içi iktidar mücadelesini de şiddetlendirdi. 8'lerin karşı atağına yanıt olarak Ortanın Solu kanadı da harekete geçti. Bu iki grubun mücadelesi 18 Ekim 1966'da gerçekleşen 18. Kurultay'a taşındı. Süreç içinde Nihat Erim, Kemal Satır gibi önemli siyasetçilerin Ecevit'in yanında saf tutması, parti içi

³³ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1966, ss. 1,7.

³⁴ Ortanın Solu söylemine yer verilmemesi gerektiğini savunan ve önergenin altına imza atanlar arasında Turhan Feyzioğlu, Fehmi Alparslan, Suphi Batur, Fethi Çelikbaş, Sedat Çumralı, Asım Eren, Ferda Güley, Şevket Raşit Hatiboğlu, Hilmi İncesulu, İhsan Kabadayı, Ferit Melen, Emin Paksüt, Nüvit Yetkin, Coşkun Kırca, İlyas Seçkin, Ekrem Özden ve Cemal Yıldırım bulunmaktadır. Bk. Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.222.

³⁵ 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Bülent Ecevit'in radyo konuşmasında Ortanın Solu söylemini dile getirmesi muhalif kanattan sert eleştiriler almasına neden olmuştur. Muhalefet kanadından siyasetçiler, grup konuşmalarında Ecevit'i Senato seçimlerindeki tutumu nedeniyle 'çatlak ses' olarak nitelendirmişlerdir. Bu isimler arasında Ruhi Soyer öne çıkmaktaydı. Bk. "Yurtta Olup Bitenler", *Akış*, 25 Haziran 1966, s.13.

dengeleri değiştirdi.³⁶ 18. Kurultay'da Ecevit'in genel sekreter seçilmesi, iki grup açısından da yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Parti yönetiminde Ortanın Solu söylemi hâkimiyetini artırırken, TBMM gruplarında Feyzioğlu ve arkadaşları daha güçlüydü. Bu nedenle klikler arasındaki güç mücadelesi son bulmadı. Genel Merkez'e karşı Feyzioğlu'nun çevresinde kümelenen isimler, 8'lerin çekirdeğini oluşturdu.³⁷

CHP içinde Ortanın Solu politikası üzerinden yürütülen tartışmalar, sadece parti içi güç mücadelesi değildi. Coşkun Kırca, Turhan Feyzioğlu gibi akademik kökenli siyasetçiler, İnönü ve parti yönetiminin yeni politikaları ideolojik gerekçelerle eleştiriyordu. 8'ler Ortanın Solu söylemine karşı kararlı bir muhalefet yapmaktaydı.³⁸ Bu grubun temel argümanı Ortanın Solu'nun CHP'yi sosyalizme sürükleyeceği endişesiydi. Ecevit'in referans verdiği Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partiler ile CHP arasında keskin bir ayırım yapıyorlardı.³⁹ Bu bakış açısına göre, sosyal demokrat partilerin sınıf temelli siyaseti, Erken Cumhuriyet'in mirasını taşıyan CHP'nin temel ilkeleriyle çelişmekteydi. 8'lere göre sosyal adaleti esas alan bir siyaset ile sınıf esasına dayalı görüş bir arada düşünülemezdi.⁴⁰ Bu bakış açısı etrafında, CHP'nin Kemalist çizgiden saparak sosyalist bir ideolojiye kaydığı öne sürüldü.⁴¹ 2 Ocak 1967'de 8'ler hem Ortanın

³⁶ Nihat Erim ve Kemal Satır gibi önemli siyasetçilerin Ecevit'i destekleme nedeni, İnönü sonrası genel başkanlık iddialarının olmasıdır. İnönü sonrası Ecevit'ten ziyade Turhan Feyzioğlu'nu 'tehdit' olarak görüyorlardı. Toker, *age*, s. 1366.

³⁷ Bu grupta Turhan Feyzioğlu, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Fehmi Alparslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca, Emin Paksüt yer almıştır. Bk. Bila, *age*, s. 227.

³⁸ "Kırca, CHP sosyalist bir parti olarak adlandırılmaz, dedi", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1966, ss.1,7.

³⁹ Akşam gazetesi yazarı Şükrü Koç'un Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazıda İngiltere İşçi Partisi ile CHP arasında bir kıyaslamaya gitmesi Feyzioğlu'nun başını çeken kliği tepkisine yol açmıştır. CHP'nin kendisini özgü bir parti olduğunu savunan bu kliğe göre CHP İngiltere İşçi Partisi gibi partiye benzetilemez. Bu düşüncelerini de manifesto niteliği taşıyan kitapçıkta da belirtmişlerdir. *CHP'deki Tartışmaların İçyüzü (Belgeler)*, Ankara, 1967, ss.23-24.

⁴⁰ Coşkun Kırca, *CHP Sosyalist Bir Parti Midir?*, Ankara, 1967, s.10. 18. Kurultay'da Turhan Feyzioğlu, konuşmasında sosyal demokrat partiler ile CHP ile arasındaki farkları vurgulayarak, partinin sola evrilmesine karşı çıkmıştır. Feyzioğlu'na göre, sosyal demokrat partilerin sınıf siyasetine göre hareket ettiği için CHP'nin sosyal demokratlaşma yönünde adım atmaması gerekir. Ortanın Solu politikası partinin ideolojik rotasına yön veremez: "... *Altı Okumuz paslandı deniliyor. Oklarımız yön­süz­dür deniliyor. Oklarımız ortanın solu yönündedir. Ancak, ortanın solunun bu oklara yön verdiğini söylemek aşırı' bir jikirdir*"; bk. "Turhan Feyzioğlu Kürsüde", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1966, s.7.

⁴¹ Berk Esen, "Kemalizm", *Siyasal Düşüncelerin Bir Muhasebesi*, Der. Tanıl Bora, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2023, s.75. Tarihsel süreklilik bağlamında Ahmet Taner Kışlalı'ya göre, demokratik solu/sosyal demokrasi 1970'lerin koşulları içerisinde Kemalizm'in bir yorumu görülmelidir. Ona göre, sosyal ve ekonomik politikaların değişmesi Kemalist fikriyatın kopuşu anlamına gelmemekteydi. Sağ Kemalist çizgiye göre ise Erken Cumhuriyetin temel öğretisinden

Solu kliğine karşı hem de İnönü ve parti yönetimine karşı sert bir çıkış yaparak ‘Kemalist’ vurgulu bir manifesto yayımladı. Bu bildiride, CHP’nin ideolojik temelinin ‘Atatürk’ün ilkeleri ve Kemalizm’ olduğu hatırlatılmıştır.⁴² Sağ Kemalizm’in politik kodlarının hâkim olduğu metinde, sosyalizme karşı açık bir karşı duruş sergilenerek ‘Atatürkçülük’ şu şekilde açıklanmıştır:⁴³

“CHP’nin tarifinde hurafecilik, gericilik, Marksizm, sınıf kavgası, kolektivizm, sosyalizm yoktur; sadece, Türk Milletinin kurtuluş yolunu çizen Atatürkçülük vardır. CHP, memleket davalarına, 19’uncu yüzyılın basmakalıp ideolojileri açısından değil, akılcı ve çağdaş bilim gözü ile bakmayı Atatürkçülüğün gereği sayar.”

Bu bildiride, totaliter ideolojilere karşı net tavır takınılırken, ‘Atatürk’ imgesi güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin siyasi mirasını sahiplenen bu görüşe göre, CHP’nin ekonomik modeli herhangi bir ideolojinin etkisine girmemeliydi. 8’ler, 19. yüzyılın düşüncesini taşıyan ideolojilerin Cumhuriyet’in temel ilkeleriyle uyuşmadığını savunuyordu. Ortanın Solu ile 8’lerde bulunan siyasetçiler aynı kuşaktan gelmelerine karşılık, Türkiye’de yaşanan toplumsal dönüşüme dair fikirleri farklıydı.⁴⁴ Sosyalist siyasetin ivme kazanmasıyla birlikte CHP’nin bu akımdan etkilenebileceği yönündeki kaygı, antikomünist söylem üzerinden şekillendi.

Bireysel Muhalefet Örnekleri: Tahsin Banguoğlu, Kasım Gülek

8’ler ile birlikte hareket etmese de İsmet İnönü’ye ve Ortanın Solu söylemine karşı çıkan başka elitler de vardı. 10 Ekim 1965 genel seçimleri öncesinde, Ortanın Solu söylemine karşı ilk açık tepkiyi gösteren isim Tahsin Banguoğlu’du.⁴⁵ Banguoğlu, İnönü’ye karşı doğrudan cephe alırken, ona

sapıldığı için bu durum bir kopuş olarak değerlendirilmiştir. Kışlalı’nın makalesi için Bk. Ahmet Taner Kışlalı, “CHP’nin İdeolojisi ve Kemalizm”, *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1992, s. 16.

⁴² *İlk Açıklama ve Bazı İthamlara Cevap*, Ankara, 1967, s.2.

⁴³ *age*, s. 4.

⁴⁴ Demet Lüküslü, “Gençlik Mitinin Lütuf ve Lanetinin Gölgesinde Türkiye’nin 68 Kuşağı”, 1968: *İşyan, Devrim, Özgürlük*, Der. Ömer Turan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019, s. 230. Türk siyasetini anlamak için zihniyet farkına dikkat çeken çalışmalar yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden ardından şekillenen Milli Birlik Komite içinde yaşlı generaller ile genç subaylar arasındaki kuşak farklılığına dikkat çeken çalışma için Bk. Nesimi Gökşen, *Devletin Subayı, Subayın Devleti Cuntalar, Darbe ve İktidar Savaşı (27 Mayıs 1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.

⁴⁵ Türkiye’nin önde gelen Türkologlarından biri olan Banguoğlu’nun siyasetle tanışması 1943 yılına dayanmaktadır. 27 Mayıs 1960 sonrası toplumsal yaşamdaki gelişmelere karşı ‘muhafazakâr’ bir tutum takınmasının tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. Şemsettin Günaltay’ın başbakan olduğu kabinede Millî Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu dönem içerisindeki eğitim sisteminde bir sentez değişiminin yaşandığını belirtmek gerekir. Banguoğlu’nun biyografisi için

hitaben yazdığı açık mektupta, 1958'den itibaren CHP'nin farklı bir rotaya girdiğini belirtti. 27 Mayıs 1960'dan sonra gelişmelerin CHP'yi 'sosyalist' bir doktrine yönelttiğini öne sürdü. Ona göre bu dönüşüm, Kemalizm'den kopma anlamına geliyordu. Atatürk ilkeleri ise batının hür ve demokratik dünyasının bir parçasıydı; bu nedenle 'İhtilalci sosyalist düşünceyle mücadele edilmeliydi. Batı bloğunu, modernleşme ve özgürlükçü değerlerin savunucusu olarak konumlandırırken, Doğu bloğunu totaliter sistemlerin temsilcisi olarak görüyordu. Banguoğlu bu bakış açısından hareketle, partinin yeni politik çizgisinin sosyalist siyasete kapı araladığını düşünerek sert eleştiriler yöneltti.⁴⁶ Bu eleştirilerinden geri adım atmayan Banguoğlu, klikler arasındaki güç mücadelesinin 'gergin' günlerinde de muhalefetini sürdürdü.

Feyzioğlu ile birlikte hareket etmese de İnönü ve parti yönetimine karşı bireysel muhalefetini 'Sağ Kemalist' tezler üzerinden sürdürmüştür. Genel Merkez ile Banguoğlu arasında ipler ise 1966'nın sonlarına doğru tamamen koptu. Parti yönetimi, disiplin sürecini işleterek Banguoğlu'nu ihraç etti. İhraç kararının ardından yaptığı basın açıklamasında ise hedef tahtasına Ortanın Solu'nu koydu. Kendisine göre İnönü ve CHP seçkinlerinin benimsediği söylem, aşırı sola karşı set olmaktan yerine, sosyalist siyasete alan açıyordu.⁴⁷ Bu ideolojik açılım, CHP'nin tarihsel çizgisiyle örtüşmemekteydi.

Banguoğlu gibi belirli bir klikle hareket etmeyen, ancak Ortanın Solu söylemine karşı çıkan bir diğer kişi de Kasım Gülek'ti. Gülek, 10 Ekim 1965 seçimlerinde CHP'nin yeni politik söylemini destekleyenler arasındaydı.

Bk. Osman Fikri Sertkaya, "Hasan Tahsin Banguoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, ss. 57-59.

⁴⁶ Banguoğlu'nun Ortanın Solu düşüncesinin sosyalist siyasete zemin hazırladığına yönelik itirazı Erken Cumhuriyet döneminin içerisinde büyümüş, Soğuk Savaş döneminin ilk demlerine tanıklık etmiş bir siyasetçinin dünyasına ışık tutmaktaydı. Buna benzer bir muhalefet şerhini de Dünya gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay da yapmıştır. Atatürk'ün sofrada arkadaş, Kemalist düşüncenin kurucu isimlerinden Atay'a göre Ortanın Solu komünistleri desteklemiştir. NATO'ya bağlı bir dış politikayla yola devam edilmesi gerekliliğini antikomünist histeriyle vurgulamıştır. Bk. Yılmaz Şakarcı, *Komünizmle Mücadelede Türk Düşünürleri*, Türkiye Komünizmle Mücadele Gazetesi, İstanbul, 1967, ss. 59-60. Atay'ın Ortanın Solu ve İnönü'ye karşı muhalefetin izlerini Erim'in günlüğünde bulmak mümkündür. 5 Ağustos 1967 tarihli notlarında Erim, Atay'ın Ortanın Solu ve İnönü ile ilgili düşüncelerini hissiyatını şöyle yansıtmıştır: "Bekata (Hıfzı Oğuz), Bedii Faik'in evinde F. R. Atay'la karşılaşmış. Falih, İnönü'ye atıp tutuyormuş. "Ortanın solu sloganı CHP'ye çok kaybettirecek" diyormuş. Başbakan Demirel'i çok övüyormuş. Atatürk'le mukayese ediyormuş." Nihat Erim, *Günlükler 1925- 1979*, Haz. Ahmet Demirel, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 855.

⁴⁷ Cumhuriyet, 27 Aralık 1966. 8'lere fıkırsel anlamda yakın olan CHP'li bir politikacı olan Gıyaseddin Karaca hatıratında ihraç kararını Ecevit ve arkadaşlarına bağlamıştır. Ortanın Solu söylemine karşı bayrak açan Banguoğlu ilk kurban oldu. Bk. Gıyaseddin Karaca, *Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, Haz. İrem Barutçu, Destek Yayınları, İstanbul, 2023, s. 139.

Seçimlerin ardından değişen siyasal dengelerle birlikte Gülek, CHP'nin ideolojik yöneliminden uzaklaşmaya başladı. İnönü ve Ecevit'le yaşadığı fikir ayrılığı ve rekabet onun yeni politik çizgiye karşı ve Ortanın Solu grubuna yönelik daha mesafeli olmasına neden oldu. Gülek, çift kutuplu dünya ekseninde. CHP'nin Batı bloğuyla uyumlu bir çizgide kalması gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle, CHP'nin sol siyaset yerine 'popülist halkçılığı' benimsemesini önerdi. Demokrat Parti'nin önde gelen elitlerinden biri Robert Kennedy'nin seçim kampanyasını⁴⁸ örnek göstererek, CHP'li politikacıların da doğrudan seçmenle temas kurması gerektiğini dile getirdi. Seçmenle doğrudan kurulan bir ilişki, CHP'yi sol siyasetten uzak tutacaktı. Bu sebeple, siyasetin merkezinde yer almanın gerekliliğini vurguluyor, sosyalist siyasetle yan yana gelmeye sıcak bakmıyordu. Ortanın Solu söylemini eleştirse de parti içindeki hizip savaşlarında taraf olmaktan kaçındı. 4. Olağanüstü Kurultay'a doğru gidilen süreçte, Genel Merkez ile 8'ler arasında bağların kopmamasına yönelik çağrıda bulunsu da bu çabası sonuçsuz kaldı. Taraflar arasındaki uzlaşma sağlanamaması, parti içi mücadelenin 1967'ye taşınmasına yol açtı. 4. Olağanüstü Kurultay sonrasında 'tasfiye' gerçekleşince o da 9 Mayıs 1967'de yaptığı basın toplantısında CHP'den istifa etti.⁴⁹

İdeolojik Yol Ayrımı: Kliklerin İktidar Mücadelesi

Gülek'in çağruları karşılık bulmadığı günlerde, hizipler kendi yol haritalarını çizmeye başlamıştı. İki grup arasındaki rekabet parti içindeki gerilimi artırarak krize sürükledi. 1967'nin ilk haftasında, karşılıklı suçlamalar sertleşerek bildiri savaşına dönüştü. 8'ler, Ortanın Solu söyleminin CHP'yi yanlış bir eksene sürüklediğini savunan bir bildiriye kamuoyuna sundu.⁵⁰ Buna karşılık olarak, parti yönetimi 10 Ocak 1967'de bir karşı bildiri yayımlayarak Feyzioğlu ve ekibini doğrudan hedef aldı.⁵¹ Bu metinde, parti içi muhalefete disiplin mekanizmasının işletilebileceği açık bir şekilde hatırlatıldı. 8'lere yetki sınırlarının aştıkları mesajının verilmesi, Genel Merkez ile TBMM Ortak Grubu arasındaki rekabeti daha da belirgin bir hale getirdi. Ancak, Feyzioğlu liderliğindeki hizip 'muhtıra' niteliğindeki bu açıklama karşısında geri adım atmadı. Bildiri krizinin ardından, Feyzioğlu ve Ecevit arasındaki gerilim daha da arttı ve polemikleri kamuoyunun gündemine oturdu. Bu süreçte Ecevit, yurt gezisi sırasında kamuoyuyla paylaştığı değerlendirmelerinde, Feyzioğlu'nun siyasal çizgisindeki değişimi sorguladı. Yakın zamana kadar sosyal ve ekonomik meselelere aynı

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1966, s.1.

⁴⁹ Meral Balcı, *Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s.202.

⁵⁰ "CHP Meclisinin 8 üyesi dün açıklama yaptı", *Milliyet*, 3 Ocak 1967

⁵¹ *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1967, ss. 1,7.

pencereden baktıklarını hatırlatarak, kendisine yöneltilen eleştirilerin Feyzioğlu için de geçerli olması gerektiğini dile getirdi. Bu düşünceyle şöyle konuştu: “Eğer Feyzioğlu arkadaşımın da eskiden bildiğim sosyal ve ekonomik görüşleri değişmediyse, benim görüşlerime yöneltilen kuşkuların da Feyzioğlu arkadaşımın görüşleri de kapsamı gerekir.”⁵²

Ecevit, Feyzioğlu’nun CHP’nin ideolojik evrilisinde önemli bir rol oynadığını belirtmişti. Partinin beyin takımının önde gelen isimlerinden biri olarak Feyzioğlu, 10 Ekim 1965 seçimlerinde Ortanın Solu politikasının sözcüleri arasındaydı ve İnönü’nün çizdiği politik hattı destekliyordu. Ancak 5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinden sonra, farklı bir eksene kaydı. Ecevit, Feyzioğlu’nun bu yön değişimini ima ederek, Ortanın Solu’na yöneltilen eleştirileri ‘eski yol arkadaşının’ konumunu da hedef alarak genişletti. Böylelikle, 8’lerin tutarsızlığını vurgulamaya çalışırken, CHP içindeki ideolojik ayrışmayı da daha görünür kılıyordu. Ecevit’in eleştirilerine ise Feyzioğlu, politik düşüncesinin ana hatlarını çizen bir yanıt verdi. Sağ Kemalizm’in temel argümanları doğrultusunda şekillenen bu yanıtında Ecevit’le yol ayrımına varan süreci şöyle özetledi:⁵³

“Ecevit ile eskiden beri anlaştığımız ve anlaşılmadığımız konular vardır. CHP’nin milliyetçi, laik, devrimci, Cumhuriyetçi bir kelime ile Atatürkçü hüviyetine sadık kalarak ileri hamleler yapan reformcu bir parti olması için ne kadar inançla çalışmışsam CHP’yi Atatürkçü zeminden uzaklaştırp sosyalistlerin sürüklediği bir katara vagon gibi eklemek çabalarına karşı da yıllardan beri azimle mücadele etmekteyim.”

Feyzioğlu, CHP’nin sosyalist bir çizgiye yönelmemesi için Erken Cumhuriyet’in mirasının savunulması gerektiğini vurguluyordu. Ortanın Solu grubunun CHP’nin tarihsel mirasını reddettiğini düşünüyordu. Bu görüşe göre, CHP’nin ideolojik kodlarında sol siyasete yer yoktu; sosyalist siyaset ile Erken Cumhuriyet’in misyonu birbiriyle uyuşmuyordu. Bu görüş ayrılığı, parti içi güç mücadelesini daha da sertleştirdi. Feyzioğlu ise psikolojik üstünlük kurmak için hamle yaparak 24 Ocak 1967’de CHP Meclis gruplarını toplantıya çağırdı. 8’ler, Meclis gruplarında Ortanın Solu kanadına kıyasla daha güçlüydü. Bu avantajı değerlendiren Feyzioğlu hizbi, Meclis grubundan güvenoyu talebinde bulundu. İnönü, 8’lerin hamlesine karşılık olarak Ecevit’i desteklerken, Feyzioğlu ve grubuna bir kez daha cephe aldı. Ortanın Solu’nu savunan milletvekilleri Meclis’te zayıf oldukları için oylamaya katılmadı.⁵⁴ Bu sayede 8’ler, Meclis

⁵² “Ecevit: Feyzioğlu, eskiden benimle aynı görüşteydi”, *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1967, ss. 1,7.

⁵³ “Feyzioğlu, Ecevit’e cevap verdi”, *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1967, ss. 1,7.

⁵⁴ Toket, *age*. s.1367.

grubunda güvenoyu aldılar. Ancak, bu sonuç onlar için “pirus zaferi” niteliğindekiydi.⁵⁵ Feyzioğlu ve arkadaşlarının bu ‘zaferi’ parti içindeki anlaşmazlıkları daha da körükledi. Parti içi muhalefetin istediği sonucu alması, kamuoyunda da yankı uyandırdı. Bu gelişmeler karşısında İnönü’de harekete geçti; 4 Şubat 1967’de il başkanlarını Ankara’ya çağırarak Küçük Kurultay’ın toplanmasına karar verdi.⁵⁶ Bu politik manevranın temel amacı, teşkilattaki gücünü muhafaza etmektir. Parti içindeki çekişmelerin artması, İnönü’nün müdahalesini kaçınılmaz kıldı. Bu nedenle, il başkanlarını Ankara’ya çağırarak Küçük Kurultay’ın yapılmasına karar verdi. Bu çağrının ardından Kurultay’da bir araya geldi ve il başkanlarının öncelikli gündemi Ortanın Solu politikası oldu. 8’ler, İnönü’nün desteğini alarak teşkilattaki etkisini artırmayı hedeflediğinden, ona yönelik doğrudan eleştiriden kaçındı. Feyzioğlu’na göre, Ortanın Solu grubu içinde yer alıp sosyalist çizgide siyaset yapan politikacılar vardı.⁵⁷ Bu nedenle, Genel Başkan ve yönetim kadrosuna, sol siyasete karşı daha net bir tavır almaları yönünde çağrı yaptı. Bu açıklamalarında doğrudan Ecevit’i hedef alıyor, onunla birlikte hareket edenleri Kemalist çizginin dışında konumlandırıyordu. Ortanın Solu grubunun sözcüsü Ecevit de parti içi iktidar mücadelesinin antikomünist söylemler üzerinden yürütülmesini eleştirdi:⁵⁸

“Bizi sosyalizm minderine çekmek, sonuna kadar Ortanın Solu’nda olduklarını söyleyerek bizi aşırı gitmekle suçlama taktiğini güdüyorlar. CHP sosyalisttir demedim ve demeyeceğim. Ancak bir kimse gelip, ben CHP’yi sosyalist olarak görüyorum, katılmak istiyorum derse, engel olmayacağız. Anayasa, demokratik sosyalizme izin veriyor.”

Feyzioğlu’nun eleştirilerine karşılık olarak Ecevit, Ortanın Solu’nu sosyalist bir hareket olarak görmediğini belirtti. Bununla birlikte, antikomünist propagandanın da tehlikeli olduğunu düşünüyor, Soğuk Savaş’ın şekillendirdiği siyasal atmosferin CHP’nin ideolojik hattını belirlemesine karşı çıkıyordu. 1961 Anayasası’nın sunduğu özgürlükçü ortamın korunması gerektiğine inanıyordu. Küçük Kurultay’da kliklerin sözcülerinin yaptığı konuşmalar, ideolojik fay hatlarını gözler önüne serdi. Bu süreçte İnönü, Ecevit ve ekibini desteklemeyi sürdürdü. CHP liderinin desteği netleşmesiyle birlikte 8’lerin örgütteki desteği azaldı ve parti içi muhalefet tasfiye sürecine girdi.

İl başkanları arasında, muhalif kanada karşı ‘sert’ bir tutum alınmasını isteyen siyasetçiler de vardı. Bu isimler arasında Tokat İl Başkanı İsmail Hakkı Birler

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1967, ss.1,7.

⁵⁶ Tokat, *age*. s.1367.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1967, s.7.

⁵⁸ Orhan Birgit, *Kalbur Saman İçinde Olaylar, Anılar Portreler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s.32.

gibi örgüt yöneticileri de bulunuyordu. Ancak, İnönü bu talepleri geri çevirerek örgüt temsilcilerini dizginledi. Parti içinde gerilimi artırabilecek bir tasfiye sürecine girmemeye dikkat etti. Teşkilattaki rahatsızlığın farkındaydı lakin partisindeki tesanütü bozmamaya da özen gösterdi. Parti yönetimi, örgütün de hassasiyetlerini dikkate alarak kurultay sonuç bildirisinde ideolojik rotanın Ortanın Solunda olduğu vurgusunu yaptı. 'CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır' gibi bir ifadeye yer verilmesine gerek duyulmadı.⁵⁹ Bu karar, Ecevit ve arkadaşlarını güçlendirirken, 8'ler mücadeleyi bırakmadı. Meclis grubunda daha güçlü oldukları için hizipler arasındaki söylemler oldukça sertleşti. Bu aşamada CHP lideri yeniden inisiyatif almak zorunda kaldı. 8'lerin Meclis gruplarında güçlü varlığı, ikna ve uzlaşma yoluyla çözülemeyeceğini gösterdi. Bunun üzerine, parti içindeki krizi sona erdirmek amacıyla tüzük değişikliğine gitme kararı aldı.⁶⁰ Bu hamle, Ortanın Solu grubunun lehine bir durum yaratırken, parti içi dengeleri kökten değiştiren bir sonuç yarattı. Böylelikle, 8'ler için tasfiye sürecinin yolu açıldı. İnönü ve Genel Merkezin bu kararı, 4. Olağanüstü Kurultayı kaçınılmaz bir hale getirdi. Tüzük değişikliği kapsamında toplanacak Kurultay öncesinde 'tansiyon' yüksekti. Feyzioğlu ve arkadaşlarının akıbeti ise merak konusuydu.

4. Olağanüstü Kurultay, 28 Nisan 1967'de Selim Sırrı Tarcan Spor Salonunda toplandı. İlk gün, salonda bulunan dinleyicilerin büyük bölümü Ortanın Solu grubunu destekliyordu. Salondaki atmosfer, Ortanın Solu'nun parti içindeki ağırlığını ortaya koydu. İnönü, açılış konuşmasında Ortanın Solu çizgisinin görüşlerine yakın bir tutum sergileyerek parti disiplinini vurguladı ve tüzük değişikliğini gündeme getirdi. Kurultayın ikinci gününde İnönü ve parti yönetimi, tüzük değişikliğini oylamaya sundu. Yapılan değişiklikte milletvekillerinin Yüksek Haysiyet Divanı tarafından ihraç edilebilmesini mümkün hale geldi.⁶¹ Ancak, divanın kararlarını beklemeden 32 senatör ve 102 milletvekili istifa etti. İstifalara rağmen CHP, Meclis'te 32 senatör ve 102 milletvekiliyle temsil edilmeye devam etti. Parti teşkilatında ise bu istifalar büyük bir kopuşa yol açmadı.⁶² CHP'den ayrılanları memnuniyetle karşılayanların başında İnönü gelmekteydi.⁶³ Ona göre, politikalarına karşı konumlanan

⁵⁹ CHP İller Teşkilatının Bildirisi için Bk. 4-5-6 Şubat 1967'de Ankara'da Toplanan CHP İller Toplantısı, Ankara, 1967, ss. 16-18.

⁶⁰ Ergün Özbudun, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Partisi Disiplini*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.229.

⁶¹ *age*, s.229.

⁶² Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960- 1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 267.

⁶³ Ali Topuz, *Ali Topuz Anlatıyor-1 Değişimi Anlamak*, Haz. Hikmet Bila, Doğan Kitap, İstanbul, 2021, s.307.

fraksiyonun ayrılması, CHP içindeki birliği güçlendirecekti. Ancak beklentisi gerçekleşmedi; kurultayın ardından parti içi tartışmalar devam etti.

Bir Partinin Dönüşümü, İki Farklı Bakış: 4. Olağanüstü Kurultay ve Basın

Kurultayın Sol Kanattaki Yankıları: *Akis*, *Yön*

4. Olağanüstü Kurultay sürecinde, sağ ve sol siyasete yakın basın organları CHP'deki gelişmeleri yakından takip etti. Basın, süreci yalnızca aktarmakla kalmayıp, gruplar arasındaki rekabeti sütunlarına taşıyarak bir baskı unsuru haline geldi. Merkez sağa yakınlığıyla bilinen *Dünya*, *Tercüman*, *Son Havadis* ve *Zafer* gibi gazeteler, 8'lerin söylemlerine daha fazla yer verirken; *Akis* ve *Yön* gibi yayın organları ise Ortanın Solu grubunu destekleyen haber ve yorumlarla okuyucularına seslendi.

Metin Toker'ın yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *Akis*, Ortanın Solu tartışmalarının başladığı günlerden itibaren Ecevit ve arkadaşlarını destekleyen bir tutum sergilemiştir. 8'ler ile Ortanın Solu grupları arasındaki iktidar mücadelesinde izlediği yayın çizgisi, partideki gelişmelere de yön vermektedir. 'Pembe Köşk'ün sesi' olarak nitelendirilebilecek bu dergi, aynı zamanda İnönü'nün politik stratejisine ışık tutuyordu.

1967'de hizipler arasındaki çekişmenin en yoğun döneminde *Akis*, Feyzioğlu ve grubuna karşı sert bir kampanya yürüttü. Grupların iyice ayrıştığı bu dönemde, Feyzioğlu'nun ideolojik dönüşümü derginin ana tartışma konularından biri haline geldi. *Akis*, Ortanın Solu söylemini 1961'den itibaren gelişen sürecin doğal bir sonucu ve 'olgunlaşmış' bir politika olarak değerlendirdi. Bu politikanın şekillenmesinde en önemli katkıyı sunan siyasetçinin Feyzioğlu olduğu hatırlatılarak, onun yeni konumu eleştirildi. Ancak *Akis* çevresine göre, reformcu bir kimliğe sahip olan Feyzioğlu'nun sağ siyasete 'savrulması' rasyonel bir temele dayanmıyordu. İnönü ve Ecevit'in benimsediği politik çizgi ile Feyzioğlu'nun geçmişteki duruşu arasında benzerlikler bulunmasına rağmen, 8'lerin Genel Merkez yönetimine karşı yayımladığı bildiride, Ortanın Solu söyleminin sosyalist siyasete kapı araladığı yönündeki iddiası, Feyzioğlu'nun önceki politik tutumuyla çelişiyordu.⁶⁴ Batılı sosyalist partilerin Türkiye'de bir tehdit unsuru olarak gösterilmesine karşı çıkan dergi, Feyzioğlu'nun bu keskin dönüşümü 'talihsiz' bir olay olarak gördü. Daha önce partinin sol kanadında yer aldığı hatırlatılırken, onun 'tutucu' bir söyleme yönelmesi şaşırtıcı bulundu.⁶⁵ Feyzioğlu ve hizbinin ilk kez 'toplumculuk' sözcüğünü kullanması, onun ideolojik dönüşümüne örnek olarak gösterildi.

⁶⁴ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 7 Ocak 1967, s. 10

⁶⁵ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 14 Ocak 1967, s. 8.

Feyzioğlu ve arkadaşlarının değişimi sorgulanırken, politik ajandası, ideolojik dayanakları tartışmaya açıldı. Genel Merkez'in politikalarına karşı çıkan 'tutucu' grup 'isyancı' şeklinde resmedilmiştir. Parti yönetimi ile Meclis grubu arasındaki 'çatışma', Kurtuluş Savaşı'ndaki Çerkez Ethem isyanına benzetilerek tarihsel bir olayla ilişkilendirilmiştir. 8'lerin hareketi ise merkezi yönetime yapılan bir isyan hareketi olarak nitelendirilmiştir. Bu yönde, kurultay sürecinde 8'ler 'Çerkez Ethem Partisi' olarak anılmış ve dergi bu benzetmeyi sıkça kullanmıştır. Bu benzetme, yalnızca ideolojik farklılıklardan değil, aynı zamanda kişisel çekişmelerden de besleniyordu. 8'lerin temel hedefi, parti yönetimini ele geçirerek İnönü'yü saf dışı bırakmaktı. Atatürk'ü eleştirmekten kaçınanlar, hedef tahtasına İnönü'yü oturtuyordu. Bu kez, 'İkinci Adam' Ecevit yerine eleştirilerin odağında İnönü vardı. Akis'e göre bu siyasi strateji, geçmişten bugüne süregelmekteydi.⁶⁶

Bu tür tarihsel benzetmelerin yanında, parti içindeki bölünme yalnızca kişisel çekişmelerle sınırlı kalmadı; esas olarak ideolojik farklılıklarla besleniyordu. Dergi, Feyzioğlu'nun öncülük ettiği ve 'ÇEP' olarak adlandırdığı kliğin, sosyal ve ekonomik açısından AP'ye benzediğini öne sürmüştür. Bu durumda, Demirel'in politikalarındaki halk mefhumu ile 8'lerin halkçılık politikası benzer doğrultaydı. Buna 4. Olağanüstü Kurultay'a yaklaşıırken, 8'lerin Kayseri'de düzenlediği toplantının organizasyonunda büyük toprak sahibi, eşraf ve iş insanlarının etkin rol aldıkları örnek gösterilmiştir.⁶⁷ Oysa Ortanın Solu hareketi daha geniş halk kitlelerine dayanıyor, Feyzioğlu'nun öncülük ettiği 8'lerin toplumsal tabanı daha sınırlı kalıyordu. İki grup arasındaki bu ayrışma, yurt gezilerinde açıkça gözlemlenmekteydi. Ortanın Solu ekibinin yurt gezilerinde tablo ise farklıydı. Ecevit'in Adana gezisi sırasında, büyük toprak sahipleri toplantılara katılmazken, genel sekreterin konuşmaları emekçi halk kitleleri yakından takip ediyordu. Akis'e göre, CHP tarihinde ilk kez bir genel sekreter doğrudan halka iniyordu.⁶⁸ Dolayısıyla, Ortanın Solu ve 8'ler arasındaki ayrım yalnızca ideolojik temellerle sınırlı kalmadı; 'halkçılık' politikası iki grubun temsil ettiği sosyal kesimleri de ayırt eden bir faktör haline geldi.⁶⁹ Bu noktada, iki grup arasındaki temel farklılık 'halkçılık' ilkesi ve politikası üzerinden irdelendi. 29

⁶⁶ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 11 Mart 1967, s.7.

⁶⁷ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 22 Nisan 1967, s.12.

⁶⁸ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 4 Şubat 1967, s.7.

⁶⁹ Akis, iki grubun temsil ettiği sosyal kesimler arasındaki farklılıkları vurgulamış ve bu ayrım, klikler arasındaki rekabette de önemli bir yer tutmuştur. Ortanın Solu kanadı, halkın gerçek temsilcisi olduğunu ileri sürerken, 8'leri ise ağaların sözcüsü olarak görmüştür. Ulus gazetesi yazarı ve Ecevit'le birlikte hareket eden S. Hakkı Esatoğlu iki grup arasındaki ayrımı daha keskin şekilde ortaya koymuştur. Bk. S. Hakkı Esatoğlu, *Kimden Yanasın*, İleri Yayınları, Ankara, 1972, ss. 14-15.

Nisan 1967'deki 4. Olağanüstü Kurultay öncesinde Feyzioğlu hizbinin parti bünyesinde tutunamayacağı ve yeni bir parti kurmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir. Tokar ve arkadaşları açısından, bu grup artık CHP'de varlığını sürdüremez hale gelmişti.⁷⁰ Yol ayrımının yaşandığı bu kurultayın ardından, 8'lerin partiden ayrılmasını 'memnuniyetle' karşılayanlar arasında *Akis* de vardı. Dergi, bu ayrılığı CHP içinde birliğin sağlanması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendiriyor, partinin büyük bir 'yükten' kurtulduğunu öne çıkarıyordu.⁷¹

Akis, parti içi ayrışmayı birlik söylemiyle değerlendirirken, *Yön* dergisi ise hizip mücadelesini ideolojik temeller üzerinden yorumladı ve Ortanın Solu hareketini tarihsel bir dönüşümün parçası olarak ele aldı. İnönü'nün ortaya koyduğu Ortanın Solu söylemini en başından beri mercek altına alan dergi, bu politik hattın öneminin altını çizdi. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve Mümtaz Soysal gibi sol dünya görüşüne sahip aydınların yazılarıyla şekillenen *Yön*, 1965 genel seçimlerinden sonra parti içindeki fraksiyonların güç mücadelesini yakından takip etti. Bu süreçte *Yön*, Ecevit ve ekibinin temsil ettiği Ortanın Solu hareketine destek vermektedir. 18. Kurultay sonrasında Avcıoğlu, '*CHP'de Sola Açılış*' başlıklı makalesinde Ecevit ve hareketini "komprador-emperyalizm-ağa" ittifakına karşı konumlandırdı.⁷² Avcıoğlu'na göre bu hareket, halka karşı değil, aksine 'halkçı' bir niteliğe sahipti. 8'ler hareketinin şekillendiği dönemde de Ecevit ve çevresi desteklemeye devam etti. CHP içindeki 'tutucu sınıfların temsil ettiği 8'ler', emperyalizmin bir parçası olarak görülmektedir. Sosyalist hareketin ve milliyetçiliğin hızla yükseldiği bir dönemde, Feyzioğlu ve arkadaşlarının başlattığı hareket ise Amerika'nın çıkarlarına hizmet eden bir hamle olarak yorumlandı.⁷³

Öte yandan, Ecevit'in söylemlerinin antiemperyalist bir çizgiye sahip olması, Washington'un politikalarıyla çatışıyordu. Buna karşılık, 8'ler Ortanın Solu'nun 'CHP'yi sosyalizme 'sürüklediğini' savunuyordu. *Yön* çevresine göre ise Feyzioğlu ve arkadaşlarının itirazı gerçeği yansıtmıyordu. Aksine onların eleştirileri emperyalist 'odakların' bir yansımasıydı. Sosyalist siyaseti frenlenmeye yönelik bu muhalefet 'Filipin tipi' bir demokrasiye kapı açıyordu.⁷⁴

⁷⁰ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 25 Mart 1967, s.12.

⁷¹ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 13 Mayıs 1967, s. 6.

⁷² Doğan Avcıoğlu, "CHP'de Sola Açılış", *Yön*, 28 Ekim 1966, s. 3.

⁷³ "Genel Başkanın Güvenini Yitiren Feyzioğlu İstifa Etmelidir", *Yön*, 10 Ocak 1967, s.4; "Feyzioğlu'nun Yeni Manevraları", *Yön*, 27 Ocak 1967, ss.4-5.

⁷⁴ "CHP'de Küçük Kurultay", *Yön*, 3 Şubat 1967, s.4. İlhan Selçuk, köşe yazısında Feyzioğlu'nun başlattığı hareketine şüpheyle yaklaşmıştır. Feyzioğlu'nu, Amerika'nın doğal bir müttefiki olarak değerlendirmiştir. Ona göre parti içindeki bu tutucu kanat komprador- mütegalibe kesimin sesi

Antikomünist söylemi besleyen bu siyaset tarzı Ortanın Solu hareketini de baltalamaktaydı. Bu nedenle, parti içi mücadelenin kazananı Ortanın Solu grubu olmalıydı. Yön çevresine göre 4. Olağanüstü Kurultay'da yaşanan gelişmelerle birlikte yol ayrımı ortaya çıkmıştır. CHP'den kopan ve "mütegalibe ile kompradorları" temsil ettiği öne sürülen hizbin, yeni bir parti kurarak AP ile ortak bir siyaset yürütmesi beklenmiştir.⁷⁵ Yön-Devrim çevresi başlangıçta Ortanın Solu'nu destekledi, ancak Ecevit'in DP'lilerin affı konusundaki tutumu ve parlamenter demokrasiyi savunması sonrası çevreyle arasındaki bağlar koptu. 12 Ekim 1969 seçimlerinden kısa bir süre sonra yayın hayatına başlayan Devrim, parlamenter demokrasiyi 'Cici demokrasi' şeklinde küçümseyen bir yayın politikası benimsemiştir. Bu dönemde Ecevit'e karşı sert bir muhalefet geliştirilmiş ve onun parlamenter demokrasinin bir parçası olduğu vurgulanmıştır.⁷⁶

Sağ Basında Ortanın Solu Tartışmaları: CHP'nin Dönüşümüne Muhalef Bakış

Ortanın Solu hareketi, sol siyasete yakın basın organlarında (*Kim, Akis, Yön* vb.) destek bulurken, sağ basın bu süreci tam tersi bir açıdan ele aldı. *Son Havadis, Tercüman, Dünya, Zafer* ve *Bugün* gibi gazeteler, CHP içindeki klikler arasındaki rekabeti 4. Olağanüstü Kurultay'ın sonuna kadar yakından takip etti.

Partide yaşanan liderlik mücadelesi, sağ basının haber ve köşe yazılarında ideolojik bir çerçevede ele alındı. Ecevit ve arkadaşlarının söylemlerinin CHP'nin geleneksel çizgisinden koptuğu öne sürülerek, Ortanın Solu hareketinin Kemalist paradigmadan ziyade sosyalist siyasete daha yakın olduğu tartışıldı. Buna karşın, 8'ler ise tek parti döneminin siyasi mirasını sürdüren, 'Atatürkçülükten taviz vermeyen' bir grup olarak resmedildi. Bu sebeple, Feyzioğlu ve arkadaşlarının parti yönetimine karşı başlattığı hareket, sağ basında bir 'bayrak açma' olarak yorumlanarak destek gördü.

konumundaydı. Bk. İlhan Selçuk, "Yerli Yerinde", *Yön*, 3 Şubat 1967, s.3. Selçuk gibi düşünen bir başka isim de Avcıoğlu'ydü. Ona göre Feyzioğlu ve arkadaşları Mccarthy yöntemlerini uygulamış, 'aşırı solun' yükselmesini engellemek adına milliyetçi görüşü de etkisiz hale getirmiştir; bk. Doğan Avcıoğlu, "Demirel- Feyzioğlu Ekibinin Sınıf Mücadelesi", *Yön*, 10 Mart 1967, s.3.

⁷⁵ "Şimdi Ne Olacak", *Yön*, 5 Mayıs 1967, s.4.

⁷⁶ 12 Ekim 1969 genel seçimlerinin ardından Devrim'de, CHP'deki parti içi mücadelede Ecevit'e yönelik sert eleştiriler yöneltilmiştir. 20.Kurultay'da Ecevit'in karşısında yer alan Kemal Satır'ı destekleyen bir yayın çizgisi benimsenmiştir. Avcıoğlu'nun stratejisinde Ortanın Solu grubunun parti içinde geriletilmesi gerektiği merkeze konmuştu. Bu dönemde Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı yazılar için Bk. Doğan Avcıoğlu, *Rejim ve Devrim: Seçme Yazılar*, Yay Haz. Doğan Yurdakul, Tekin, İstanbul, 2016.

Sağ basın, Ortanın Solu'ndan geri adım atılması gerektiğine dair girişimlere geniş yer ayırdı. Bu yönde 8'lerin ilk bildirileri manşetlere taşındı. Başlattıkları mücadeleye verilen en güçlü desteklerden biri, Bedii Faik'in *'Teslim Olmayınız'* başlıklı yazısında yankı buldu.⁷⁷ Dünya gazetesinin verdiği bu destek, 8'ler için anlamlıydı. Zira Erken Cumhuriyet'in temel değerlerini temsil eden ve Atatürkçü görüşleriyle tanınan bu aydınlar, toplumda geniş karşılık görüyordu. Merkez sağ siyaseti destekleyen basın da Feyzioğlu'nun görüşlerini daha yakın buluyordu. 8'leri, Atatürk'ün mirasını sürdüren siyasetçiler olarak görüyordu.¹⁰ Ekim 1965 genel seçimlerinde İnönü'nün dile getirdiği Ortanın Solu söylemi, Ecevit ve arkadaşlarının savunduğu politik çizgiyle bir kopuşu temsil ediyordu. Bu 'kopuş' argümanını sosyal ve ekonomik politikalar ekseninde, özellikle halkçılık bağlamında yorumlayanlar arasında Son Havadis yazarı Tekin Erer de yer alıyordu. Erer'e göre, Ortanın Solu politikası doğrultusunda Ecevit'in toprak ağalarına karşı çıkması ve halkı 'zengin-fakir' diye ayırması, Atatürk'ün sınıfsız toplum anlayışıyla çelişmekteydi. Bu nedenle, Atatürk'ün halkçılık çizgisine sadık kalan parti AP'ydı.⁷⁸ Erer'in hissiyatı, aslında merkez sağın genel düşünce yapısını da yansıtıyordu. 27 Mayıs 1960 sonrası dönemin atmosferine uyumlu şekilde, AP programına sosyal adalet ilkesini dâhil etti. Demirel ve ekibi, sosyal adalet kavramının komünizme karşı en etkili 'kalkan' olacağına inanıyordu.⁷⁹ Sosyalist siyasetin yükselmesine karşı panzehir aranmaktaydı, o da sosyal adalet olarak belirlendi. Bu yaklaşım, AP'nin sadece ekonomik açıdan değil, ideolojik olarak da 'gerçek' Atatürkçü şekilde nitelendirmesine olanak sağladı. Aydın Yalçın'ın *"CHP, Atatürk'ün kurduğu bir parti olmaktan çıktı"* ifadesi "dönüşümü" özetliyordu.⁸⁰

Merkez sağ ve ona yakın basında süren tartışmalar ve bildirilerle yürütülen ideolojik mücadele gün geçtikçe keskinleşti. Fraksiyonlar arasındaki güç dengesi değiştikçe sağ basının haber dili ve yorumları da değişti. 24 Ocak 1966'da

⁷⁷ Bedii Faik, "Teslim Olmayınız", *Dünya*, 4 Ocak 1967, s. 1.

⁷⁸ Tekin Erer, "Ecevit ve 116'lar", *Son Havadis*, 4 Şubat 1967, s. 3.

⁷⁹ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 329. Demirel'in sosyal adalete bakışı, sosyalist siyasetten ayrılmaktaydı. Sınıflar arasında tesanütü sağlanmasından yana politika geliştirmiş, millî birlik ve bütünlüğün sağlanmasının gerekliliğini savunmuştur. Ona göre, sosyal adaletin gerçekleşmesi durumunda sınıflar arasında savaş olmayacaktı. Bk. Süleyman Demirel, *Yazdıkları ve Söyledikleri*, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, Ankara, 1965, s. 161. 8'lerin sosyal adalet düşüncesi, AP'nin halkçılık politikasıyla benzeşmekteydi. Feyzioğlu'nun sosyal adalet tasavvuru sosyalist siyasetle ayrılmaktaydı. Bk. Feyzioğlu, "Sosyal adalete evet, Sosyalizme hayır", *Dünya*, 16 Nisan 1967, ss.1,7. Feyzioğlu'na göre sosyalist bir düzene karşıydı. Halkçılık mevzuunda Demirel ile Feyzioğlu aynı noktada buluştuğunu söylemek mümkündür.

⁸⁰ "CHP Atatürk'ün partisi olmaktan çıkmıştır", *Dünya*, 24 Ekim 1966, ss.1,7.

Feyzioğlu ve arkadaşlarının güvenoyu alması sol basın tarafından “pirus zaferi” şeklinde nitelendirilirken, merkez sağ çizgideki basın açısından önemli bir kazanım görüldü. 8’lerin güvenoyu alması, İnönü ve Ecevit’in parti içindeki gücünün zayıfladığını gösteriyordu.⁸¹ Milliyetçi ve muhafazakâr eğilimli çevre bu süreçte İnönü’nün konumu tartışmaya açarken, 8’ler Meclis’te güçlü olmalarına rağmen parti yönetiminde zayıf durumdaydı. Küçük Kurultay’da ise dengeler bir kez daha değişmiş, parti örgütün desteğini alan Ecevit kazançlı çıkan taraf olmuştu. Parti içi dengelerin Ortanın Solu grubu lehine değişmesinde belirleyici isim İnönü’yü. Sağ basına göre bu kurultayın ardından tasfiye hareketi için düğmeye basılmıştır.⁸² Ecevit’in İnönü tarafından desteklediğini düşünen sağ basın parti içi mücadeleleri ideolojik bir eksende değerlendirdi. Bu basın çevresi, Ortanın Solu hareketinin CHP içinde yalnızca bir hizip mücadelesinin olmadığını, bunun aynı zamanda partinin geleneksel kimliğinin değiştireceğini belirtiyordu. Bu nedenle, Ortanın Solu’nun CHP’de bir ‘kabuk’ değişimi yaratacağı yönünde bir söylem geliştirdi. Sağ basında haber ve köşe yazılarından İnönü’nün Ecevit ve arkadaşlarına verdiği destek eleştirilirken, asıl desteklenmesi gerekenlerin 8’ler olduğu vurgulandı. Ortanın Solu hareketinin partiye hâkim olması durumunda, CHP’nin geleneksel çizgisi geride kalacağına dair varsayımlar ileri sürüldü. Bu süreçte, İnönü ve parti yönetiminin tüzük değişikliği talebi, parti içindeki tasfiye sürecinin önünü açacak bir hamle olarak görüldü.⁸³ Ancak yönetim kadrosu, sağ basının eleştirilerine karşın parti

⁸¹ Zafer gazetesi, İnönü’nün etkisini ortaya koymasına karşın Feyzioğlu ve arkadaşlarının güvenoyu almalarına engelleyememesini, Ecevit ve Ortanın Solu destekçileri açısından bir yenilgi olarak değerlendirmiştir. Bu oylamanın ardından Ecevit ve İnönü’nün etkisinin azaldığı yorumları yapılmıştır. Bk. “Ecevit mağlup”, *Zafer*, 26 Ocak 1967, s.1. Son Havadis gazetesi ise İsmet İnönü’nün CHP’deki eski gücünü kaybettiğini öne sürmüştür. Bk. “İnönü, artık CHP içindeki kudretini kaybetmiştir”, *Son Havadis*, 26 Ocak 1967, ss.1,7.

⁸² “Küçük Kurultay 8’leri suçladı”, *Tercüman*, 7 Şubat 1967, s. 1. “İnönü, 8’leri tasfiye için harekete geçti”, *Son Havadis*, 7 Şubat 1967, s. 1. Zafer gazetesinin yazarlarından Firuzan Tekil ise köşe yazısında, İnönü’nün siyasi hayatı boyunca beraber birlikte hareket ettiği politikacılarla belli bir zaman sonra arasının açıldığını öne sürmüştür. Tekil, Avni Doğan, Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, Cemil Sait Barlas’ı bu duruma örnek göstermiştir. Bk. Firuzan Tekil, “Küçük Kurultay Ne Getirdi”, *Zafer*, 9 Şubat 1967, s.1.

⁸³ *Zafer* gazetesinde, 8’lerin ihraç edilmesi durumunda parti içindeki çatlayacağın derinleşeceği ve teşkilatta huzursuzluğun artacağı yönünde yorumlar yapmıştır. Gazeteye göre, solcuların partiye hâkim olması, CHP’nin daha çok küçülmesine yol açacaktır. Bk. “CHP’deki huzursuzluk arttı”, *Zafer*, 19 Mart 1967, s. 1. Firuzan Tekil, siyasi partilerde milletvekillerine yönelik disiplin kararlarının partinin grup kararlarıncı alınması gerektiğini, buna karşın bu süreçte parti yönetiminin keyfi bir şekilde değişiklik yaptığını belirtmiştir. Tekil’e göre söz konusu değişiklik 8’lerin tasfiyesi hedeflenirken, Ecevit ve arkadaşları için ‘pozitif bir ayrımcılık’ yapıldığını uygulanmıştır. Bk. Firuzan Tekil, “Güdümlü Partiye Doğru”, *Zafer*, 18 Mart 1967, ss. 1,5. Son Havadis gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik de benzer bir tutum benimsemiştir. Fenik’e göre Feyzioğlu ve arkadaşları CHP’yi gerçek anlamda temsil eden kesimken, Ortanın Solu grubu

içindeki krizi ‘körüklememek’ adına yeni bir adım attı ve Kurultay kararı aldı. 8’leri destekleyen sağ görüşlü basın organları ise İnönü’nün öncülüğündeki bu adıma mesafeli yaklaştı. Refik Özdek ve Mümtaz Faik Fenik gibi yazarlar, alınan bu kararın sorunu çözemeyeceğini belirtti.⁸⁴

28 Nisan 1967’de 4. Olağanüstü Kurultay, beklenenden farklı bir sonuç yaratmadı. İnönü’nün tüzük değişikliği konusundaki ısrarı, hizipler arasındaki güç mücadelesini değiştirdi. Kurultay sürecinde CHP liderinin tutumu, ne 8’lerin ne de sağ siyaseti takip eden çevrelerin beklentilerini karşıladı. 8’lerin ihraç kararını beklemeden istifası, sağ çevrelerde de yankı uyandırdı. Kurultay’ın ardından sağ basında İnönü’nün parti üzerinde hâkimiyet kurmasını “tek adam” yönetimiyle ilişkilendiren yorumlar çıktı. Mümtaz Faik Fenik, CHP’nin “tek adam ve tek şef” anlayışından kurtulamadığını savunarak, İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminin son yıllarında yaşanan çok partili hayata geçiş tartışmalarına atıfta bulundu.

Fenik, 1946’dan beri Halk Partisi’nin “*tek bir arpa boyu yol alamadığını*” öne sürerek merkez sağın İnönü algısına tercüman oldu.⁸⁵ Bu eleştiriler yalnızca yönetim politikasına yönelik değildi; İnönü’nün ideolojik olarak da ‘sosyalist’ siyasetin etkisine girdiği iddiaları ortaya atıldı. Refik Özdek, Bugün gazetesinde yayımladığı yazısında, İnönü’nün de tıpkı Ecevit ve ekibi gibi sosyalist siyasetin

partiyi sosyalist çizgiye çeken klik olarak görülmelidir. ‘Tasfiye Kurultayı’ ile birlikte, CHP’nin eski kimliğini tamamen geride bırakacağını ileri sürmüştür. Bu temelde, Ortanın Solu hareketi, Kemalist çizgiden koparak sosyalist bir ideolojiye yöneldiğini sürülmüştür. Bk. Mümtaz Faik Fenik, “Eski CHP’nin Tasfiye Hazırlığı”, *Son Havadis*, 19 Mart 1967, s.1. *Son Havadis* gazetesinin bir diğer yazarı Celal Ertuğ da Fenik’le benzer düşünceler öne sürmüştür. Ertuğ, parti içi iktidar mücadelesi kritik bir dönüm noktasına ulaştığı belirtilerek, İnönü’ye 8’leri destekleme çağrısı yapmıştır. Kurultayda Ortanın Solu grubunun zaferle çıkması durumunda CHP Marksist siyasete kayacaktır. Bk. Celal Ertuğ, “CHP’nin Hali”, *Son Havadis*, 19 Mart 1967, ss. 1,7. Milliyetçi-muhafazakâr çizgide konumlanan *Bugün* gazetesi yazarı İzzet Mühürdaroglu ise, Feyzioğlu’nun Ortanın Solu hareketine yakın bir tutum izlediğini öne sürmüştür. Ona göre parti içi muhalefeti gerçek sahibi Tahsin Banguoğlu’ydü. Ecevit ve Feyzioğlu’nu aynı ideolojik çizgide gördüğü için Fenik ve Tekil’den ayrılmaktaydı. Bk. İzzet Mühürdaroglu, “Üç Ayrı Görüş Bir Parti”, *Bugün*, 19 Mart 1967, ss.1, 7.

⁸⁴ Mümtaz Faik Fenik ise parti içerisinde yaşanan sorunu İnönü’nün çözemeyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, CHP’nin temel ilkeleri ve programından ödün verilmiş, Altı Oktan sadece geriye devletçilik kalmıştı Bk. Mümtaz Faik Fenik, “CHP Nereye Gidiyor”, *Son Havadis*, 20 Nisan 1967, s. 1. Bugün gazetesi yazarı Refik Özdek ise 28 Nisan’da yapılacak Kurultay’ın parti içerisinde yaşanan sorunları çözemeyeceğini öne sürmüştür. CHP ağır bir hastaya benzeten Özdek, bu durumun sorumlusu olarak Ecevit ve arkadaşlarını görmekteydi. Ortanın Solu grubunun partiye hâkim olmasıyla CHP’nin bir ‘ur’ haline geldiğini öne sürmüştü. Bk. Refik Özdek, “Kurultay Halletmez”, *Bugün*, 20 Nisan 1967, s.2.

⁸⁵ Mümtaz Faik Fenik, “Bu Zafer Değil Hezimetdir”, *Son Havadis*, 1 Mayıs 1967, s.1.

manyetik alanına kapıldığını öne sürdü.⁸⁶ Bu değerlendirmelerin temelinde, Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği düşünsel atmosfer yatıyordu. Antikomünist paradigmadan beslenen sağ entelijansiya İnönü ve Ortanın Solu söylemini Marksist siyasetle özdeşleştirdi. Bu yönde kalem oynatan aydınlar antikomünist refleks sergiledi. Entelektüel dünyalarında 'Moskof' imgelemi⁸⁷ üzerinden Rusya, mutlak bir 'öteki' olarak kurgulanırken, Ortanın Solu'na yönelik retorik de bu karşıtlığın bir uzantısına dönüştü. Ortanın Solu söylemine karşıt bir söylem geliştirilirken bu imgelem antikomünist anlatının bir parçası haline bürünmüştür.

Sonuç

4. Olağanüstü Kurultay'da 48 milletvekili ve senatörün istifa etmesi önemli bir dönüm noktasıydı. Bu siyasetçilerin nasıl bir yol izleyeceği merak konusuydu. 1967'nin Mayıs ayının ilk haftasında yeni bir partinin kurulacağına dair haberler çıkmaya başladığında gözler Feyzioğlu'na çevrildi. 8'ler parti bünyesinde yürüttükleri çalışmaları başka bir hatta sürdürme kararı aldı. Kurultay süreciyle başlayan bu arayış, 12 Mayıs 1967'de sonuç verdi ve Güven Partisi kuruldu. Feyzioğlu oy birliğiyle genel başkan seçildi.⁸⁸ GP'nin kuruluşuyla birlikte CHP'den büyük bir kopuş yaşanmadı; teşkilat içinde yalnızca küçük çaplı istifalar görüldü. Ekin Kadir Selçuk, çalışmasında CHP'yi bir "*Hizipler Partisi*" olarak nitelendirir ki, Erken Cumhuriyet döneminden beri klikler parti içinde her zaman var olmuştur.⁸⁹ 4. Olağanüstü Kurultay'dan sonra da Ecevit ve Ortanın Solu üzerinden yürütülen tartışmalar devam etti. Bu kurultayda, Ecevit'le birlikte hareket eden bazı isimler zamanla 8'lerin tezlerini benimsemeye başladı. Kemal Satır ve Nihat Erim genel sekreteri destekleyen politikalarını geri çekerek muhalefet bayrağını açtı. 1967'le başlayan tasfiye süreci 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın 'çalkantılı' günlerine uzanmış, Bülent Ecevit'in genel başkan olmasıyla tamamlanmıştır.

⁸⁶ Refik Özdek, "Pusulatsız Gemi", *Bugün*, 2 Mayıs 1967, s.2.

⁸⁷ Güven Gürkan Öztan, "Ezeli Düşman ile Hesaplaşmak; Türk Sağında Moskof İmgesi", *Türk Sağında Mitler, Fetişler*, Der. İnci Özkan Kerestecioglu & Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 85. Milliyetçi sağın önde gelen siyasetçilerinden Sadi Somuncuoğlu, Soğuk Savaş yıllarındaki Sovyet Rusya algısıyla ilgili şu düşünceleri dile getirdi: "*Sovyetler Birliği bir ideolojik taarruz başlattı. Sınır komşumuz olduğu için ve Deli Petro'dan bu yana da sıcak denizlere inme düşüncesi ile Akdeniz batırıldığı için şiddeti ve masrafı çok oldu.*", Sadi Somuncuoğlu ile söyleşi, 30 Aralık 2017. Bk. Kerem Hocaoglu, *agt*, s.111. Somuncuoğlu'nun Rusya'ya bakışı ile sağ basındaki yazarların değerlendirmeleri benzerlik taşıyordu.

⁸⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2020, s. 260.

⁸⁹ Selçuk, *age*, s. 11.

Bu çalışmada CHP'nin yaşadığı ideolojik dönüşüm ve parti içindeki klikler arasındaki mücadele incelenmiştir. Ortanın Solu söyleminin ortaya çıkışı, bu söyleme yönelik parti içi ve dışındaki tepkiler, basın bu tartışmalardaki rolü ve Soğuk Savaş nizamında CHP'nin konumlanması gibi unsurlar ele alınarak dönemin siyasal atmosferine ışık tutulmuştur. CHP'nin ideolojik evrimini yalnızca parti içi dinamikler açısından değil, aynı zamanda uluslararası konjonktür, basın ve diğer siyasi aktörler bağlamında ele alarak literatürdeki mevcut yaklaşımlara yeni bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmiştir. Parti içindeki Ortanın Solu grubu ve 8'ler arasındaki ideolojik ve politik ayrışma, yalnızca bireyler üzerinden değil, söylem ve yapısal dönüşümler üzerinden de incelenmiştir. Parti içi mücadelelerin sadece kişisel rekabetlerden değil, dönem siyasetinin bir yansıması olduğu ortaya konmuştur. Sağ ve sol basının, CHP'nin klik mücadelesi nasıl yansıttığı ve bu süreci nasıl şekillendirdiği incelenerek, basın ve siyaset ilişkisine dair yeni yorumlar getirilmiştir. Basının taraflı yaklaşımı, kamuoyu algısı ve elitler üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle sağ basının Ortanın Solu hareketine karşı geliştirdiği antikomünist söylem Soğuk Savaş dönemi siyasetinin iç dinamikleriyle birlikte ele alınmış ve dönemin siyasal atmosferine ışık tutulmuştur. Çalışmada Ortanın Solu söyleminin Kemalizm'le olan ilişkisi tarihsel süreklilik içinde yeniden ele alınmış, Ecevit'in temsil ettiği "reformcu" görüş ile 8'lerin daha geleneksel Kemalist bakışı arasındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. CHP içindeki tartışmaların yalnızca parti içi dinamiklerle değil, Komünizmle Mücadele Dernekleri, Adalet Partisi ve sosyalist hareket gibi aktörlerin etkisiyle de şekillendiği vurgulanarak, CHP'nin sola açılışının nasıl bir tepkiyle karşılandığı irdelenmiştir. Merkez sağın Ortanın Solu hareketine karşı geliştirdiği argümanlar ve bunların toplumsal yankıları kritik edilmiştir. Bununla birlikte, Yeşil Kuşak paradigmasına bağlı olarak Türkiye'de siyasetin biçimlendiği, Diyanet üzerinden Nurcuların siyaset üzerindeki etkisi ve buna karşılık CHP'nin gösterdiği refleks ele alınmıştır. Bu noktada, CHP'nin sosyal demokratlaşma sürecinde evrilen laiklik politikasının geniş halk kitlelerine ulaşmadaki işlevine parmak basılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Parti Kaynakları/ Resmî Kaynaklar

CHP TBMM Grup Toplantısı Açıklaması, CHP TBMM Grupları Haber Bülteni, 29 Eylül 1977. Kerem Hocaoglu Özel Arşivi.

4-5-6 Şubat 1967'de Ankara'da Toplanan CHP İller Toplantısı (1967), Ankara.

İlk Açıklama ve Bazı İthamlara Cevap (1967), Ankara.

CHP'deki Tartışmaların İyüzü (1967), Ankara.

Kitaplar, Makaleler, Tezler

AÇIKGÖZ Ali – SANNA Carlo (2024) Between the Two Poles: The Anti-communist Centre Left Discourse in the Republican People's Party in the Cold War Period, *Toward a Cultural History of the Cold War in Turkey*, Ed. Fulvio BERTUCELLI, Sapienza University Press, s. 47-70.

AHMAD Feroz (2020) *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev. Ahmet FETHİ, Hil Yayın, İstanbul.

AKAR Rıdvan - DÜNDAR Can (2008) *Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitabevi, İstanbul.

ALTUĞ Kurtul (2008) *Umutun Tükenişinde Son Perde*, Ümit Yay, Ankara.

AVCIOĞLU Doğan (2016) *Rejim ve Devrim: Seçme Yazılar*, Haz. Doğan YURDAKUL, Tekin Yayınevi, İstanbul.

BALCI Meral (2015) *Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

BİLA Hikmet (1999) *CHP 1919- 1999*, Doğan Kitap, İstanbul.

BORA Tanıl (2017) *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

BOZBEYLİ Ferruh (2009) *Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyli*, Haz. İhsan DAĞI& Fatih UĞUR, Timaş Yayınları, İstanbul

BİRGİT Orhan (2012) *Kalbur Saman İçinde Olaylar, Anılar, Portreler*, Doğan Kitap, İstanbul.

ÇELİK H. Seçkin (2021) 'Türk Devrimi, Demokrasi ve Sol: Turan Güneş'in Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Deneme', *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye*, Haz. Orhan ÇELİK& Can Ümit ÇINAR & Abdullah PEKER, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss. 263-285.

DEMİREL Süleyman (1965) *Yazdıkları ve Söyledikleri*, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, Ankara.

ECEVİT Bülent (1975) *Ortanın Solu*, Tekin, İstanbul.

EMRE Yunus (2014) The Role of Academics in Turkey's Politics: The Mülkiye Junta and Transformation of the Republican People's Party, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 14, Sayı 1, 31 Ocak, s. 109-128.

- (2019) *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2005) *Günlükler 1925- 1979*, c.2. Haz. Ahmet DEMİREL, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ESATOĞLU, S. Hakkı (1972) *Kimden Yanasın*, İleri Yayınları, Ankara.
- ESEN Berk (2023) *Kemalizm, Siyasal Düşüncelerin Bir Muhasebesi*, Der. Tanıl BORA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 65-93.
- GÖKŞEN Nesimi (2023) *Devletin Subayı, Subayın Devleti Cuntalar, Darbe ve İktidar Savaşı (27 Mayıs 1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ Turan (2009) *Türk Demokrasisinin Analizi*, Haz. Hurşit GÜNEŞ, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- HOCAOĞLU Kerem (2018), *1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*
- (2023) *1965’den 1980’e Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu, Kuruculuktan Daimi Mubalefete CHP’nin 100 Yılı*, Der. Ekin Kadir SELÇUK, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.115-145.
- HRİSTİDİS Şengül Kılıç & ERGÜZ Ersel (2010) *İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar 1946-1992*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul.
- KALAYCIOĞLU Ersin (2022) *Kemalizm ve Post-Kemalizm Ayrışmasında Türkiye’de Siyaset Bilimi, Post-Post Kemalizm Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, Der. İlker AYTÜRK & Berk ESEN, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 51-96.
- KALKAN Nurettin (2017) “CHP’de Lider ve Siyaset Arayışı: Ortanın Solu ve Ecevit”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasal Hayatı: Kavramlar, Süreçler, Kişiler*, Bibliyotek Yayınları, Ankara, ss.141-174.
- KARACA Gıyasettin (2023) *Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, Haz. İrem BARUTÇU, Destek Yayınları, İstanbul.
- KAYIRAN Kutlu (2023) “Bir Latin Amerikalı Diplomatin Gözünden 12 Mart Muhtırası’na Giden Yol: Arjantinli Büyükelçi Jacinto Santamaria’nın Türkiye Raporları”, *CTAD*, Yıl 19, Sayı.37, ss.165-198.
- KIRCA Coşkun (1967) *CHP Sosyalist Bir Parti Midir?*, Ankara.
- KIŞLALI Ahmet Taner (1992), “CHP’nin İdeolojisi ve Kemalizm”, *Cumhuriyet*. 2 Ağustos, s. 16.

- KİLİ Suna (1975) *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LÜKÜSLÜ Demet (2019) “Gençlik Mitinin Lütuf ve Lanetinin Gölgesinde Türkiye’nin 68 Kuşağı”, *1968: İsyân, Devrim, Özgürlük*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 227- 246.
- MÜHÜRDAROĞLU İzzet (1967) “Üç ayrı görüş bir parti”, *Bugün*, 19 Mart, ss. 1,5.
- ODABAŞI Levent (2017) “Fikir Kulüplerinden Devrimci Gençliğe”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Haz. Mete Kaan KAYNAR, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 341-358.
- ONARAN Burak (2023) “27 Mayıs dönemi Cumhuriyet tartışmaları: Sürekli ve sayılı mı? Tek ve ebedi mi?”, *Toplum ve Bilim*, Sayı.163, ss. 5-31.
- ÖZBUDUN Ergün (1968) *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN Behlül (2021) Soğuk Savaş’ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam’ın Kutsal İttifakı, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düzeni*, Der. Behlül ÖZKAN - Tolga GÜRAKAR, Tekin, İstanbul, ss. 122- 166.
- ÖZTAN Güven Gürkan (2016) Ezeli Düşman ile Hesaplaşmak; Türk Sağında Moskof İmgesi, *Türk Sağında Mitler, Fetişler*, Der. İnci Özkan KERESTECİOĞLU & Güven Gürkan ÖZTAN, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.75-101.
- REINKOWSKI Maurus (2024) *Atatürk’ten Bugüne Türkiye Tarihi*, Çev. Hamide KOYUKAN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ŞAKARCAN Yılmaz (1967) *Komünizmle Mücadelede Türk Düşünürleri*, Türkiye Komünizmle Mücadele Gazetesi, İstanbul.
- SANLI Ferit Salim (2021) Gazetecilik Yıllarında Bülent Ecevit ve Anti-Komünizm (1950- 1961), *Gazî Akademik Bakış*, c.131, Kış 2021, ss.131-154.
- SELÇUK Ekin Kadir (2023) CHP: Geçmişten Geleceğe, *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP’nin 100 Yılı*, Der. Ekin Kadir SELÇUK, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 9-13.
- TOPUZ Ali (2021) *Ali Topuz Anlatıyor-1 Değişimi Anlamak*, Haz. Hikmet BİLA, Doğan Kitap, İstanbul.
- TOPRAK Zafer (1984) Osmanlı Narodnikleri: Halka Gidenler, *Toplum ve Bilim*, s. 24, ss. 69-81.

TOKER Metin (2020) *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973*, c.2., Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TURAN, Ömer (2021) The 68 Movement around the World and in Turkey: One Movement or Many?, *Turkish Historical Review*, Sayı 12, s. 131-156.

UYAR Hakkı (2017) *İki Darbe Arasında Cumhuriyet Halk Partisi 1960- 1971*, Doğan Kitap, İstanbul.

YAŞLI Fatih (2020) *Halkçı Ecevit' Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yordam, İstanbul.

YETKİN Murat (2020) *Meraklısı İçin Darbeler Kitabı*, Doğan Kitap, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Akıs

Bugün

Cumhuriyet

Durum

Dünya

Kim

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Yön

Zafer

(1965) Kalkınma muhafazakâr tedbirle gelişemez, *Milliyet*, 29 Temmuz

(1966) 'Hâkimiyet Milletindir' sözünü CHP getirmiştir, *Ulus*, 6 Haziran, ss.1,7.

(1966) Yurtta Olup Bitenler, *Akıs*, 2 Temmuz, s.7.

(1966) CHP Atatürk'ün partisi olmaktan çıkmıştır, *Dünya*, 24 Ekim, ss.1,7.

(1967) İnönü,76'ların arkasında kimlerin olduğunu anladım, *Cumhuriyet*, 1 Ocak, ss.1,7.

(1967) CHP Meclisi 8 üyesi dün açıklama yaptı, *Milliyet*, 2 Ocak, ss.1,7.

(1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akıs*,7 Ocak, s.7.

- (1967) Banguoğlu, CHP Kurultayı'nın iptali için dava açtı, *Son Havadis*, 6 Ocak, s.1.
- (1967) CHP Küçük Kurultayı toplanıyor, *Cumhuriyet*, 6 Ocak, s.1.
- (1967) 8'ler CHP'deki 'Solcuları' tekrar itham etti, *Son Havadis*, 11 Ocak, s.1.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 14 Ocak, s. 10.
- (1967) Genel Başkanın Güvenini Yitiren Feyzioğlu İstifa Etmelidir, *Yön*, 10 Ocak, s.4.
- (1967) Ecevit: Feyzioğlu, eskiden benimle aynı görüşteydi, *Cumhuriyet*, 15 Ocak, ss.1,7.
- (1967) Feyzioğlu, Ecevit'e cevap verdi, *Cumhuriyet*, 17 Ocak, ss.1,7.
- (1967) İnönü, artık CHP içindeki kudretini kaybetmiştir, *Son Havadis*, 26 Ocak, ss.1,7.
- (1967) Ecevit mağlup, *Zafer*, 26 Ocak, s.1.
- (1967) CHP'de Küçük Kurultay, *Yön*, 27 Ocak, ss.4-5.
- (1967) Bülent Ecevit: Marksistler Yanılmışlardır, *Kim*, 1-7 Şubat, ss.8-9.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 4 Şubat, s.7.
- (1967) Küçük Kurultay 8'leri suçladı, *Tercüman*, 7 Şubat, s. 1.
- (1967) İnönü, 8'leri tasfiye için harekete geçti", *Son Havadis*, 7 Şubat, s.1.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 11 Mart, s. 7.
- (1967) Feyzioğlu sosyal adalete evet, Sosyalizme hayır, *Dünya*, 16 Nisan, ss.1,7.
- (1967) Kurultay'da mücadeleye karar verildi, *Son Havadis*, 20 Mart, ss.1,7.
- (1967) CHP'nin Parti Meclisi ve Sekizler, *Durum*, 23 Mart, s.8.
- (1967) Sekizler Ecevit'i suçladı, *Cumhuriyet*, 25 Mart, s.1.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 25 Mart, s. 12.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 22 Nisan, s. 12.
- (1967) Halk Partisi'nden, kitle halinde istifalar başladı, *Zafer*, 5 Mayıs, s.1.
- (1967) Şimdi Ne Olacak?, *Yön*, 5 Mayıs, s.4.
- (1967) Yurtta Olup Bitenler, *Akış*, 13 Mayıs, s.6.
- AVCIOĞLU Doğan (1967) Demirel- Feyzioğlu Ekibinin Sınıf Mücadelesi, *Yön*, 10 Mart, s.3.

- (1967) İşbirlikçilerin Yeni Partisi, *Yön*, 5 Mayıs, s.2.
- ERER Tekin (1967) Ecevit ve 116'lar, *Son Havadis*, 4 Şubat, s.3.
- ERİM NİHAT (1965) Ortanın Solu, *Ulus*, 17 Temmuz, s.1.
- ERTUĞ Celal (1967) CHP'nin Hali, *Son Havadis*, 19 Mart, s.1.
- FAİK Bedii (1967) Teslim Olmayınız, *Dünya*, 4 Ocak, s. 1.
- FENİK Mümtaz Faik (1967) “Eski CHP'nin tasfiye hazırlığı”, *Son Havadis*, 18 Mart, s. 1.
- (1967) CHP Nereye Gidiyor, *Son Havadis*, 20 Nisan, s.1.
- (1967) Bu Zafer Değil Hezimettir, *Son Havadis*, 1 Mayıs, s.1.
- ÖZDEK Refik (1967) Kurultay halletmez, *Bugün*, 20 Nisan, s.2.
- (1967) Pusulasız Gemi, *Bugün*, 2 Mayıs, s. 2.
- SELÇUK İlhan (1967) Yerli Yerinde, *Yön*, 3 Şubat 1967, s. 3.
- TEKİL Firuzan (1967) Küçük Kurultay Ne Getirdi?, *Zafer*, 9 Şubat, ss.1,5.
- (1967) Gülümlü Partiye Doğru, *Zafer*, 18 Mart, ss.1,5.

İnternet Kaynakları

- ÖZKAN Behlül (2020) Türkiye’de Reislamizasyon, Müslüman Kardeşler ve CIA, *Yetkin Report İnternet Sitesi*, 10 Haziran, <https://yetkinreport.com/2020/06/10/turkiyede-reislamizasyon-musliman-kardesler-ve-cia/> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2025).